

CONTENTS

S. No.	Contents	Page. No.
1.	Introduction	10
2.	Objectives of Early Childhood Education	12
3.	Principles of Early Learning	14
4.	Curriculum Content	17
5.	Principles of Programme Planning	26
6.	Pedagogical Approaches	30
7.	Essential Play and Learning Material	33
8.	Assessment	37
9.	Role of Teacher	39
10.	Role of Parent	41
11.	Supportive Essentials	43
12.	Annexures	45

Introduction :

The first six years of life are critical years of human life since the rate of development in these years is more rapid than at any other stage of development. Global brain research also informs us about the significance of early years for brain development.

Early Childhood Care and Education (ECCE) makes a positive contribution to children's long term development and learning by facilitating an enabling and stimulating environment in these foundation stages of lifelong learning.

Parents as caregivers are critical in providing a stimulating learning environment to the child and the first two and a half to three years need not be in a formal learning environment. The National Curriculum Framework acknowledges the significance of involvement of parents, family and community.

The programme at the early childhood stage helps to ensure opportunities for holistic learning and growth. The ECCE programme needs to be determined by children's developmental and contextual needs, providing for more need based inputs and an enabling environment. Given this need for an individualized approach, it was believed that a common 'curriculum' would not be appropriate for all. However, over the years it has been observed that the practical realities are different and most of the ECCE programmes on offer currently do not have developmentally appropriate programmes for the young child. The vacuum created by a lack of curriculum framework has resulted in its being filled with either a minimalist programme or the downward extension of the primary stage curriculum.

To ensure optimal development for all children, there is a need to create a planned curriculum framework, encompassing developmentally appropriate knowledge and skills, with flexibility for contextualization. A curriculum framework is also required to ensure that important learning areas are covered, taking care of all the developmental needs of the young child. It also facilitates adoption of a common pedagogical approach to reach for a certain level of quality and address the widespread diversity in the ECCE programmes available for the young children in India.

This Curriculum Framework is in line with the Government's vision of ECCE as spelt out in the National Early Childhood Care & Education Policy and is a broad framework of basic guidelines for curricular goals, programme content, classroom practices, parent guidance and teacher preparation across different provisions and across all regions. The purpose of this open framework is to promote quality and excellence in early childhood education by providing guidelines for practices that would promote optimum learning and development of all young children and set out the broad arrangement of approaches and experiences rather than detailed defining of the content. A cautious approach is being adopted to not provide a detailed curriculum/syllabus which would be prescriptive and 'delivered' to

the young children in a 'straight jacketed manner'. The Curriculum Framework calls attention to the common principles and developmental tasks, at the same time, respecting the diversity in the child rearing practices and contextual ECCE needs.

Each programme is expected to develop its own curriculum to meet the needs of its children, their families, the specific setting, the linguistic culture and the local community. However, the programmes should be based on the curriculum principles and guidelines laid down in this framework.

This Framework is a dynamic document and would be continually reviewed and evolved in the light of emerging needs. Also, with the adoption of the framework, case studies of emerging best practices will follow and learnings from them would further strengthen the framework.

This Framework is firmly focussed on the needs of the child and should lead to improved quality of learning and increased attainment of learning outcomes for children participating in ECCE programmes. The other components for the holistic ECCE programme such as nutrition, health and care are to be ensured by cross reference from related instruments.

পাঠ পরিচিতি —

মানব জীবনের প্রথম ছয় বৎসর বিকাশের ক্ষেত্রে অত্যন্ত প্রয়োজনীয়। জীবনের অন্যান্য সময়কার হইতে প্রথম ছয় বৎসর শারীরিক, বৌদ্ধিক সকল ক্ষেত্রে দ্রুত বিকাশ ঘটে। গ্লোবেল ব্রেইন রিসার্চ আমাদেরকে এটাও জানায় যে এই প্রথম ছয় বৎসর একটি শিশুর মস্তিষ্কের বিকাশের ক্ষেত্রে অত্যন্ত গুরুত্বপূর্ণ সময়।

প্রাক-প্রাথমিক শৈশবকালীন যত্ন এবং শিক্ষা (ই.সি.সি.ই.) শিশুদের দীর্ঘদিন ব্যাপী বিকাশের একটি সক্রিয় ভূমিকা পালন করে। কৌতুহল পূর্ণ পরিবেশ এবং উপযুক্ত কার্যকলাপের মাধ্যমে শিক্ষাপ্রদান করিয়া শিশুদের বিকাশের ক্ষেত্রকে সক্ষম করিয়া তোলা হয়। এই শিক্ষা ব্যবস্থার মাধ্যমে শিশুদের আজীবন শিক্ষা ব্যবস্থার ভিত্তি প্রস্তুত স্থাপন করা হয়।

শিশুদের আশানুরূপ বিকাশের জন্য পরিকল্পিত নির্ধারিত পাঠ্যক্রমের পরিকাঠামো এবং শিশুদের বিকাশ সম্বন্ধীয় জ্ঞান ও দক্ষতার প্রয়োজন। শ্রেণীকক্ষের অভ্যাস এবং কার্যাবলীর সূচি, পিতামাতার সহযোগিতা এবং শিক্ষিকাদের পরিচর্যা প্রাথমিক স্তরের লক্ষ্যসাধন করতে পথপ্রদর্শক হিসাবে কাজ করে। এই পরিকাঠামো শিশুদের শৈশবকালীন প্রয়োজন এবং উত্তম মানের শিক্ষাপদ্ধতি উন্নত করতে লক্ষ্যবদ্ধ। তাছাড়াও এই পরিকাঠামোর মধ্য দিয়ে সুযম খাদ্যব্যবস্থা সম্বন্ধে জ্ঞান, স্বাস্থ্য ও তাদের যত্ন সম্পর্কিত নানা তথ্যে উপর লক্ষ্য দেওয়া হয়।

পাঠ পরিচিতি —

মানব জীবনের প্রথম ছয় বছর বিকাশের ক্ষেত্রে অত্যন্ত প্রয়োজনীয়। জীবনের অন্যান্য সময়ের পর্বা প্রথম ছয় বছর শারীরিক, বৌদ্ধিক সকল ক্ষেত্রে দ্রুত বিকাশ ঘটে। গ্লোবেল ব্রেইন বিচার্ছে

আমাক জনাইছে যে এই প্ৰথম ছয় বছৰ এটা শিশুৰ মস্তিষ্কৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ সময়।

প্ৰাক-প্ৰাথমিক শৈশৱকালীন যত্ন আৰু শিক্ষাই (ই.সি.সি.ই.) শিশুৰ দীৰ্ঘদিন ব্যাপী বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত এটা সক্ৰিয় ভূমিকা পালন কৰি আছে। কৌতুহল পূৰ্ণ পৰিবেশ আৰু উপযুক্ত কাৰ্যকলাপৰ মাধ্যমত শিক্ষাপ্ৰদান কৰি শিশুৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত সক্ষম কৰি তোলা হয়। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত শিশুৰ আজীবন শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ভিত্তি প্ৰস্তুৰ স্থাপন কৰা হব।

শিশুৰ আশানুৰূপ বিকাশৰ কাৰণে পৰিকল্পিত নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰমৰ গাঁথনি আৰু শিশুৰ বিকাশ সম্বন্ধীয় জ্ঞান ও দক্ষতাৰ প্ৰয়োজন। শ্ৰেণীকক্ষৰ অভ্যাস আৰু কাৰ্যাবলীৰ সূচি, পিতৃ-মাতৃৰ সহযোগিতা আৰু শিক্ষয়িত্ৰী সকলৰ পৰিচৰ্যা প্ৰাথমিক স্তৰৰ লক্ষ্যসাধন কৰাত পথপ্ৰদৰ্শক হিচাপে কাম কৰি থাকে। এই গাঁথনি শিশুৰ শৈশৱকালীন প্ৰয়োজন আৰু উন্নত মানৰ শিক্ষাপদ্ধতি উন্নত কৰাত লক্ষ্যবদ্ধ। ইয়াৰ বিপৰীতে এই পৰিকাঠামৰ মাজেদি, পুষ্টিৰ খাদ্যব্যৱস্থা সম্বন্ধে জ্ঞান, স্বাস্থ্য ও সিহঁতৰ যত্ন সম্পৰ্কীয় নানা তথ্যৰ ওপৰত লক্ষ্য ৰখা হৈছে।

Objectives of Early Childhood Education :

The aim of Early Childhood Care and Education is to facilitate optimum development of the child's full potential and lay the foundation for all round development and lifelong learning. This aim is to be achieved through enabling the child to:

- Develop a positive self-concept.
- Establish a sound foundation for a good physique, adequate muscular coordination and basic motor skills. 6
- Imbibe good health habits and basic life skills/ self-help skills necessary for personal social adjustment.
- Enhance verbal and non- verbal communication skills which would facilitate expression of thoughts and feelings in fluent, correct, clear speech.
- Facilitate the five senses and cognitive skills and concepts which are foundation for higher order thinking and reasoning.
- Facilitate emotional maturity/wellbeing by guiding the child to express, understand, accept and control feelings and emotions.
- Imbibe values, social attitudes and manners important in his/her socio cultural context and to become sensitive to rights and privileges of others.
- Facilitate independence, aesthetic appreciation and creativity by providing child with sufficient opportunities for self-expression and active exploration, investigation and experimentation.

- Make a smooth transition from preschool to primary through development of emergent literacy and school readiness.

প্রারম্ভিক শৈশব শিক্ষার বৈশিষ্ট্য —

প্রারম্ভিক শৈশব শিক্ষার মূল লক্ষ্য হল একটি শিশুকে সর্বস্তরীয় বিকাশ এবং আজীবন শিক্ষার ক্ষেত্রে আশানুরূপ বিকাশ সামগ্রীর যোগান দিয়ে শিশুটির ভিতকে মজবুত করে গড়ে তোলা। এই শিক্ষা ব্যবস্থার প্রধান কাজ একটি শিশুকে নিম্নলিখিত বিভিন্ন ধরনের বিকাশ অর্জন করার ক্ষেত্রে সক্ষম করিয়া তোলা।

- ❖ একটি শিশুর স্পষ্ট নিজস্ব মতামতের বিকাশ।
- ❖ পর্যাপ্ত মাংসপেশীর সঞ্চালন এবং প্রাথমিক শারীরিক গতিশীল শিক্ষার মধ্য দিয়ে সুস্বাস্থ্যের অধিকারী হিসাবে গড়ে তোলা।
- ❖ মৌখিক ও অমৌখিক কথোপকথনের মধ্য দিয়ে সঠিক ও শুদ্ধ শব্দ দ্বারা একটি শিশুর অনুভূতি এবং চিন্তাধারা ব্যক্ত করতে সাহায্য করা।
- ❖ পাঁচ ইন্দ্রিয় এবং মেধাশক্তির বিকাশ।
- ❖ নিজেকে সমাজে খাপ খাইয়ে তোলার জন্য সুস্বাস্থ্য বিষয়ক অভ্যাস এবং স্বনির্ভরতার জ্ঞান সম্বন্ধে অবগত করা।
- ❖ ভাবব্যক্ত, অনুভূতি দমন ইত্যাদির মধ্য দিয়া ভাবের পরিপক্বতার বিকাশ।
- ❖ সামাজিক আচার-আচরণ ও নিজস্ব ব্যবহারের মধ্য দিয়ে সমাজের বিভিন্ন মানুষের প্রতি সম্মান প্রদর্শন করা।
- ❖ স্বাক্ষরতার বিকাশ ও বিদ্যালয়ে যাওয়ার অভ্যাসের মধ্য দিয়ে প্রাক-প্রাথমিক থেকে প্রাথমিক বিদ্যালয়ে যাওয়ার একটি মসৃণ পথ গড়ে তোলা।

প্রারম্ভিক শৈশব শিক্ষার বৈশিষ্ট্য —

প্রারম্ভিক শৈশব শিক্ষার মূল লক্ষ্য হ'ল এজন শিশুর সর্বাঙ্গীণ বিকাশ আরু জীবনব্যাপী শিক্ষার ক্ষেত্রে আশানুরূপ বিকাশ সামগ্রীর যোগান দি শিশুর মূল ভেটি ভিত্তিক মজবুত কৰি গঢ়ি তোলা। এই শিক্ষা ব্যবস্থার প্রধান কাম হল এটা শিশুক তলত দিয়া বিভিন্ন ধৰণৰ বিকাশ অর্জন কৰাৰ ক্ষেত্রে সক্ষম কৰি তোলা।

- ❖ এটি শিশুর স্পষ্ট নিজস্ব মতামতের বিকাশ।
- ❖ পর্যাপ্ত মাংসপেশীর সঞ্চালন আরু প্রাথমিক শাৰীৰিক গতিশীল শিক্ষাৰ মাজে দি সুস্বাস্থ্যৰ অধিকাৰী হিচাপে গঢ়ি তোলা।
- ❖ মৌখিক কথোপকথনৰ মাজে দি সঠিক আরু শুদ্ধ শব্দৰ দ্বাৰা এটা শিশুৰ অনুভূতি আরু চিন্তাধাৰা ব্যক্ত কৰাত সহায় কৰা।

- ❖ পঞ্চ ইন্দ্ৰিয় আৰু প্ৰতিভা বিকাশ সাধন কৰা।
- ❖ সিহঁতক সমাজৰ লগত মিলাই চলাৰ বাবে সুস্বাস্থ্য বিষয়ক অভ্যাস আৰু স্বনিৰ্ভৰশীলতা সম্বন্ধে জ্ঞাত কৰা।
- ❖ ভাৱপ্ৰকাশ, অনুভূতি প্ৰতিৰোধ আগ্ৰহ, ইত্যাদিৰ মাজেদি ভাবৰ পৰিপক্বতাৰ বিকাশ।
- ❖ সামাজিক আচাৰ-আচৰণ আৰু নিজৰ ব্যৱহাৰৰ মাজে দি সমাজৰ বিভিন্ন মানুহৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা।
- ❖ স্বাক্ষৰতাৰ বিকাশ আৰু বিদ্যালয়ত অহা-যোৱাৰ অভ্যাসৰ মাজে দি প্ৰাক-প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা প্ৰাথমিক স্তৰলৈ বিদ্যালয়ত প্ৰবেশৰ এটা মসৃণ পথ গঢ়ি তোলা।

Principles of Early Learning :

প্ৰাৰম্ভিক শিক্ষাৰ লক্ষ্য—

Learning begins from birth : From infancy children are mentally and physically active. They learn through all their senses and stimulations.

জন্ম হইতেই শিক্ষাৰ সূচনা : শৈশব অৱস্থা হইতেই শিশুৱা মানসিক ও শাৰীৰিক দিক দিয়ে কৰ্মঠ থাকে। তাৰা তাদেৰ পঞ্চ ইন্দ্ৰিয়ৰ অনুভূতি এবং আগ্ৰহেৰ মাধ্যমে শিক্ষা অৰ্জন কৰে।

জন্মৰ পৰাই শিক্ষাৰ সূচনা : শৈশৱ অৱস্থাৰ পৰাই শিশুসকলৰ মানসিক আৰু শাৰীৰিক বিকাশই থাকে। শিশুৱে সিহঁতৰ পঞ্চ ইন্দ্ৰিয়ৰ অনুভূতি আৰু আগ্ৰহৰ মাধ্যমত শিক্ষা অৰ্জন কৰি থাকে।

Children construct knowledge : They construct their own knowledge or working models while they actively engage in their environment and through repeated interactions with people and materials. This simply means that children touch, taste, shake things etc. to find out what happens and learn about things in their environment.

শিশুদেৰ জ্ঞান আহৰণ কৰাৰ পদ্ধতি : শিশুৱা একটা পৰিবেশেৰ সাত্ৰে ওতঃপ্ৰোতভাৰে জড়িত হয়ে সেই পৰিবেশেৰ মানুহ এবং দ্ৰব্যাদিৰ সাত্ৰে বাৰবাৰ পৰিচিতিৰ মাধ্যমে তাৰা জ্ঞান আহৰণ কৰে। শিশুৱা স্পৰ্শ, স্বাদগ্ৰহণ বা জিনিসপত্ৰ নাড়াচাড়াৰ মাধ্যমে তাৰা চাৰিপাশেৰ জিনিসপত্ৰেৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰে।

শিশুৱ জ্ঞান আহৰণ কৰাৰ পদ্ধতি : শিশু এটা পৰিবেশৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৰে জড়িত হৈ সেই পৰিবেশৰ মানুহ আৰু বস্তুবোৰৰ লগত ক্ৰমে ক্ৰমে পৰিচিত হৈ সেই সম্বন্ধে জ্ঞান আহৰণ কৰে। শিশুৱে স্পৰ্শ, সোৱাদ বা খেলাৰ বস্তুৰ হতোৱাই ক্ৰমে সিহঁতৰ চাৰিওফালৰ বস্তু সম্বন্ধে জ্ঞান লাভ কৰে।

Children's curiosity and desire to learn : Children are curious and eager to learn. They have an inherent need to make sense of their experiences and learn about the world around them.

শিশুদেৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি কৌতূহল এবং ইচ্ছা : শিশুৱা যে কোন কিছু জানাৰ প্ৰতি কৌতুকপ্ৰবণ

এবং আগ্ৰহী থাকে। এটা তাদেৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি। তাহাৰা তাহাদেৰ আনুভূতিকে জ্ঞানেৰ মাধ্যমে তাৰা চাৰপাশেৰ জগৎ সম্পৰ্কে জানতে পাৰে এবং সেই সব বিষয়ে অভিজ্ঞতা লাভ কৰে।

শিশুৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি কৌতূহল আৰু ইচ্ছা : শিশুৱে যিকোনো বিষয়ে জনাৰ এটা কৌতূহল থাকে। এয়া শিশুৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি। সিহঁতে সিহঁতৰ আনুভূতিক জ্ঞানৰ মাজে দি চাৰিফালৰ পৰা বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড সম্পৰ্কে জানিব খোঁজে আৰু সেই বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰি অভিজ্ঞতা লাভ কৰে।

Children learn through play : Play is central to the child's well-being and development. Children's spontaneous play provides opportunities for exploration, experimentation, manipulation and problem solving that are essential for constructing knowledge. Play contributes to the development of representational thought. **Play should be process oriented and not product oriented.**

খেলাধূলাৰ মাধ্যমে শিক্ষা লাভ : খেলাধূলা একটা শিশুৰ বাড়িয়া উঠা ও বিকাশেৰ থেকে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। স্বাভাবিক ও খোলামেলা খেলাধূলাৰ মাধ্যমে সকৌশলে হস্তচালনা কৰা, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰা, পুঞ্জানুপুঞ্জ ৰূপে অনুসন্ধান কৰা, সমস্যা সমাধান কৰা ইত্যাদি বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰাৰ সুযোগ পায়।

খেলাধেমালিৰ মাজেদি শিক্ষা লাভ : খেলাধেমালি যে এটা শিশুৰ শাৰীৰিক বা মানসিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে থাকে। স্বাভাবিক আৰু খেল পথাৰত খেলাধেমালিৰ মাজেদি কৌশলে হতাহতি কৰি, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি আৰু যিকোনো বিষয়ত ভালদৰে অনুসন্ধান কৰি নিজে নিজে সমস্যাৰ সমাধান কৰিব পৰা হয়। ইয়াত সিহঁতৰ অভিজ্ঞতাও বাঢ়ে।

Child development and learning are characterized by individual variation : No two children are same. Each child has an individual pattern and timing of growth and development as well as individual styles of learning. Children's personal, family experiences and cultural backgrounds also vary.

বিভিন্ন ধৰণেৰ পাৰ্থক্যেৰ উপৰ শিশুৰ শিক্ষা ও বিকাশ নিৰ্ভৰশীল : যে কোন দুটি শিশু এক ধৰণেৰ হয় না। প্ৰত্যেকটি শিশুৰ শাৰীৰিক বা মানসিক বৃদ্ধি তাৰ নিৰ্দিষ্ট সময় বা ধৰণ থাকে। বিভিন্ন ধৰণেৰ শিক্ষাশৈলীৰ মাধ্যমে তাদেৰ বিকাশ ঘটে। প্ৰত্যেকটি শিশুৰ নিজস্ব পাৰিবাৰিক কৃষ্টি এবং সাংস্কৃতিক পৰিমাণুল ও ভিন্ন হয়ে থাকে।

ব্যক্তিগত পাৰ্থক্যেৰ ওপৰত শিশুৰ শিক্ষা আৰু বিকাশ নিৰ্ভৰশীল : দুটা শিশু কেতিয়াও একে ধৰণেৰ নহয়। প্ৰতিটো শিশুৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক বৃদ্ধি এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত হৈ থাকে। বিভিন্ন ধৰণেৰ শিক্ষাশৈলীৰ মাজে দি সিহঁতৰ বিকাশ ঘটি থাকে। প্ৰতিটা শিশুৰ নিজৰ পৰিয়ালৰ অভিজ্ঞতা কৃষ্টি আৰু সাংস্কৃতিক পটভূমি ভিন ভিন হয়।

Children's learning reflects a recurring spiral that begins in awareness, and moves to exploration, to inquiry, and finally, to application. Any new learning by children begins with awareness, which is generated from their experiences with objects,

events, or people and ends with utilization, where children are able to use what they have learnt for multiple purposes and apply their learning to new situations. At this stage children start exploring the next level of information and the spiral continues.

পাৰিপাৰ্শ্বিক পৰিঘটনা নিয়ে চিন্তাধাৰা, অনুসন্ধান এবং প্ৰয়োগেৰ চক্ৰাকাৰে আবৰ্তনেৰ মাধ্যমে শিক্ষালাভ : যে কোন নূতন শিক্ষা শিশুৱা খুব সতৰ্কতাৰ সহিত আৰম্ভ কৰে, এই অভিজ্ঞতাৰ জন্ম হয় তাৰে চাৰপাশেৰ বস্তু, ঘটনা মানুহ থেকো য়াৰ পৰিসমাপ্তি ঘটে তাৰ হাতে কলমে প্ৰয়োগেৰ মাধ্যমে। তাৰা তাৰে দেখা ও শেখাৰ অভিজ্ঞতা বিভিন্ন ক্ষেত্ৰে বা নূতন কোন অবস্থায় প্ৰয়োগ কৰে নিজেৰে বাস্তবায়িক কৰাৰ চেষ্টা কৰে। শিশুৱা পৰবৰ্তী ধাপেৰ তথ্য সংগ্ৰহেৰ জন্য পুঙ্খানুপুঙ্খ ৰূপে অনুসন্ধানেৰ যাত্ৰা আৰাৰ শুৰু কৰে।

চাৰিওফালেৰ ঘটনা সমূহক লৈ চিন্তাধাৰা, অনুসন্ধান আৰু প্ৰয়োগেৰ চক্ৰাকাৰে আবৰ্তনেৰ মাজে দি শিক্ষালাভ : শিশুৱে যিকোনো নতুন শিক্ষা খুব সতৰ্কতাৰ লগত আৰম্ভ কৰি থাকে। সিহঁতৰ চাৰিওফালেৰ ঘটনা সমূহৰ পৰা যি অভিজ্ঞতা লাভ কৰে, সেই অভিজ্ঞতাক শিশুৱে বাৰহাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থবান হয়। আৰু শেষত হাতে-কামে প্ৰয়োগেৰ মাজে দি সেই শিক্ষাৰ পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰি থাকে। শিশু সকলে চাৰিওফালে দেখা বিভিন্ন ঘটনা বা শিক্ষাৰ অভিজ্ঞতা বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বাস্তবত ৰূপায়িত কৰাৰ ইচ্ছা জাগ্ৰত হয় আৰু সেই অভিজ্ঞতাৰ পৰা সিহঁতে পৰবৰ্তী কালত অগ্ৰসৰ হৈ থাকে।

Children need to experience success more than failure to form a positive self-concept : The experiences should be planned in accordance with the maturational level of the children, such that they are challenging yet achievable, so as to promote self-confidence. When children have confidence in themselves, they do better. They are eager to try new and harder things; they gain new skills and become more confident and capable.

ধনাত্মক নিজস্ব ধাৰণা গড়ে তুলতে অসফল হওয়ার থেকে বেশি সফল হওয়ার অভিজ্ঞতাৰ প্ৰয়োজন : শিশুদেৰ পৰিপক্কতাৰ স্তৰেৰ উপৰ নিৰ্ভৰ কৰে তাৰে অভিজ্ঞতাৰ মূল্যাংণ হয়। তাৰা যা দেখে বা শোনে তা নিজেৰা পৰীক্ষা কৰে দেখতে চায়। তাৰা তাৰে অভিজ্ঞতাৰ সাধনে কতটুকু সক্ষম হয়েছে তা দেখে তাৰে মনে আত্মবিশ্বাসেৰ সৃষ্টি হয়। এই আত্মবিশ্বাস গড়ে ওঠাৰ পৰ তাৰা এই ক্ষেত্ৰে নিজেৰে আৰু ভালোভাবে প্ৰতিপন্ন কৰাৰ চেষ্টা কৰে। তাৰপৰ তাৰা আৰু নতুন বা কঠিন কঠিন জিনিষ আয়ত্ত কৰতে আগ্ৰহী হয়।

ধনাত্মক নিজস্ব ধাৰণা গঢ়ি তোলাতে অসফল হোৱাতকৈ বেছি সফল হোৱাৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰয়োজন : শিশু সকলেৰ পৰিপক্ক স্তৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সিহঁতৰ অভিজ্ঞতাৰ মূল্যাংণ কৰা হয়। সিহঁতে যি দেখে বা শুনে সেইটো নিজে পৰীক্ষা কৰিব বিচাৰে আৰু নতুন কিমানখিনি সফল হ'ল সেইখিনি দেখিয়েই সিহঁতে সিহঁতৰ আত্মবিশ্বাস সৃষ্টি কৰে। এই আত্মবিশ্বাস গড়ি তোলাৰ পিছত জীৱনেৰ প্ৰতি শিশুৱে আৰু আগবাঢ়ি যোৱাৰ প্ৰেৰণা লাভ কৰে আৰু নতুন নতুন ক্ষেত্ৰত জীৱনত সফলতা পাই থাকে।

Children develop holistically and benefit from integrated experiences and education : Learning and development of children takes place in totality. All the

domains of development i.e. physical, motor, cognitive, language, socio-personal, emotional and creative and aesthetic appreciation are interrelated and take place simultaneously.

শিক্ষা এবং অভিজ্ঞতার সংমিশ্রণে ধীরে ধীরে নিজেকে সর্বাঙ্গীন রূপে বিকশিত করার সুযোগ : শিক্ষা এবং অভিজ্ঞতার সংমিশ্রণে একটি শিশুর যে সকল ক্ষেত্রে বিকাশের থাকে সেই সব বিকাশ যেমন— শাৰীৰিক গতিশীলতা, বৌদ্ধিক, ভাষাজ্ঞান, সামাজিক, সৃষ্টিশীল গুণের কদর করা ইত্যাদি পরস্পর জড়িত। সেই সব ধরনের বিকাশের ক্ষেত্রে নিজেকে সমৃদ্ধ করে তুলতে পারে নির্ধারিত পাঠ্যক্রম :

শিক্ষা আৰু অভিজ্ঞতাৰ সংমিশ্ৰণত লাহে লাহে নিজক সৰ্বাংগীন ৰূপত বিকশিত কৰাৰ সুযোগ : শিক্ষা আৰু অভিজ্ঞতাৰ সংমিশ্ৰণত এটি শিশুৱে যি সকলো ক্ষেত্ৰত বিকাশৰ ঠাই থাকে সেই সকলো বিকাশ যেনে— শাৰীৰিক গতিশীলতা, বৌদ্ধিক, ভাষাজ্ঞান, সামাজিক, সৃষ্টিশীল গুণৰ আদৰ কৰা ইত্যাদি বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত নিজেকে সমৃদ্ধ কৰি তুলিব পাৰে।

Curriculum Content :

নির্ধাৰিত পাঠ্যক্রমে :

The curriculum must address the following interrelated domains of holistic development through an integrated and play based approach which focuses on development of life skills.

এখানে উল্লেখিত নির্ধাৰিত বিষয়গুলি শিশুদের খেলাধূলাৰ মাধ্যমে সৰ্বস্তৰীয় বিকাশ গড়ে তুলতে সাহায্য কৰে। ইহাৰ লক্ষ্য হ'ল বিকাশৰ মাধ্যমে জীৱনী শক্তিকে পটু কৰিয়া তোলা।

ইয়াত উল্লেখ কৰা নিৰ্ধাৰিত বিষয়বিলাকে শিশুবোৰক খেলখেমাৰ মাজে দি সৰ্বস্তৰীয় বিকাশ গঢ়ি তোলাত সাহায্য কৰে। ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল বিকাশৰ মাজে দি জীৱনীশক্তিক তীক্ষ্ণ কৰি তোলা।

● **Physical and Motor Development :** Gross motor skills; coordination of fine muscles with dexterity; eye hand coordination; sense of balance, physical co-ordination, and awareness of space and direction; nutrition, health status and practices.

❖ শাৰীৰিক এবং গতিশীলতাৰ উন্নতি : স্থূল গতিশীলতাৰ দক্ষতা, দক্ষতাৰ সহিত সবল মাংসপেশীৰ সহযোজন, চোখ ও হাতের সহযোজন, অনুভূতিৰ ভাৰসাম্য বজায় রাখা, পুষ্টি ও স্বাস্থ্য বিষয়ক অনুশীলনৰ জ্ঞান আহৰণ কৰা।

❖ শাৰীৰিক আৰু গতিশীলতাৰ উন্নতি : স্থূল গতিশীলতাৰ দক্ষতা, দক্ষতাৰ সৈতে সবল মাংসপেশীৰ সংযোজন, চকু আৰু হাতৰ সংযোজন, অনুভূতিৰ ভাৰসাম্য বজাই ৰখা, পুষ্টি আৰু স্বাস্থ্য বিষয়ক অনুশীলনৰে জ্ঞান আহৰণ কৰা।

● **Language Development :** Listening and comprehension; oral skills/speaking and communicating; vocabulary development; pre- literacy/emergent literacy skills like

phonological awareness; print awareness and concepts; letter- sound correspondence; recognition of letters; building words and sentences and early writing. Introduction to language of school transaction.

- ❖ ভাষাৰ উন্নতি : শোনা এবং বোধগম্য হওয়া, কথা বলা ও যোগাযোগ স্থাপনের মাধ্যমে মৌখিক দক্ষতা, শব্দকোষের বিকাশ, প্রাথমিক শিক্ষা বা অত্যাৱশ্যক শিক্ষাৰ দক্ষতা যেমন ধ্বনিগত জ্ঞান বা মুদ্রণ সম্পর্কিত জ্ঞান এবং ধারণা অক্ষরকে শব্দ দিয়ে ব্যক্ত করা, অক্ষর পরিচিতি, শব্দ তৈরী করা এবং কতকগুলি শব্দকে একসাথে যুক্ত করে বাক্য গঠন করা, বিদ্যালয়ে যাওয়ার পূর্বে অক্ষর পরিচিতি এবং যে কোন বিষয়ে লেখ্যরূপ দেওয়ার জ্ঞান অর্জন করা।
- ❖ ভাষাৰ উন্নতি : শুনা আৰু বোধগম্য হোৱা, বিভিন্ন বিষয়ত যোগাযোগ স্থাপনৰ বাবে মৌখিক দক্ষতা, শব্দকোষৰ বিকাশ, প্রাথমিক শিক্ষা বা অত্যাৱশ্যকীয় শিক্ষাৰ দক্ষতা যেনে ধ্বনিগত জ্ঞান বা মুদ্রণ সম্পর্কীয় জ্ঞান আৰু ধারণা আখৰক শব্দ দি প্ৰকাশ কৰা, আখৰ পৰিচিত কৰা, শব্দ প্ৰস্তুত কৰা আৰু কিছুমান শব্দক একেলগে যুক্ত কৰি বাক্য গঠন কৰা, বিদ্যালয়ত যোৱাৰ আগত আখৰৰ লগত পৰিচিত কৰা আৰু যি কোনো বিষয়ত লিখিতৰূপ দিয়াৰ জ্ঞান অর্জন কৰা।

● **Cognitive Development** : Development of various concepts including pre number and number concepts and operations (knowledge and skills related to comparing, classification, seriation, conservation of space and quantity, one to one correspondence; counting); spatial sense; patterns and estimations in measurement; data handling; skills related to sequential thinking, critical thinking, observing, reasoning and problem solving; and knowledge about concepts and physical, social and biological environment.

- ❖ বৌদ্ধিক বিকাশ : প্রাথমিক সংখ্যাবিষয়ক বা সংখ্যাতত্ত্বৰ অন্তর্গত বিভিন্ন ধারণাৰ বিকাশ এবং সংখ্যাৰ নানা ধৰণেৰ প্ৰয়োগ যেমন— তুলনা কৰা, শ্ৰেণী বিভাজন, ধাৰাবাহিক ভাবে সাজানো, পরিমাণ এবং সংখ্যাকে সেই জায়গায় অক্ষত অবস্থায় রাখা, গণনা সম্বন্ধীয় জ্ঞান বা দক্ষতা, মাপ-জোখ সম্বন্ধীয় চিন্তাধাৰা মন দিয়ে লক্ষ্য কৰা, বিচাৰ শক্তি প্ৰয়োগ, সমস্যা সমাধান শাৰীৰিক, সামাজিক এবং জৈৱিক পৰিবেশ সম্বন্ধে জ্ঞান এবং ধারণা তৈরী কৰা।
- ❖ বৌদ্ধিক বিকাশ : প্রাথমিক সংখ্যাবিষয়ক বা সংখ্যাতত্ত্বৰ অন্তর্গত বিভিন্ন ধারণাৰ বিকাশ আৰু সংখ্যাৰ নানা ধৰণেৰ প্ৰয়োগ যেনে— তুলনা কৰা, শ্ৰেণী বিভাজন, ধাৰাবাহিক ভাবে সাজোৱা, পরিমাণ আৰু সংখ্যাক একে ঠাইত স্থাপন কৰা, গণনা সম্বন্ধীয় জ্ঞান বা দক্ষতা, মাপ-জোখ সম্বন্ধীয় চিন্তাধাৰা মন দি লক্ষ্য কৰা, বিচাৰ শক্তি প্ৰয়োগ, শাৰীৰিক সমস্যা সমাধান, সামাজিক আৰু জৈৱিক পৰিবেশ সম্বন্ধে জ্ঞান আৰু ধারণা প্ৰস্তুত কৰা।

● **Socio-Personal and Emotional Development** : Development of self-concept; self- control; life skills/ self-help skills; habit formation; initiative and curiosity; engagement and persistence; cooperation; compassion; social relationships; group interaction; pro- social behaviour; expressing feelings, accepting others feelings.

- ❖ সামাজিক এবং অনুভূতি সম্পন্ন ব্যক্তিত্বের বিকাশ : নিজস্ব চিন্তাধাৰাৰ বিকাশ, আত্মনিয়ন্ত্ৰণ, জীৱনশৈলীৰ দক্ষতা, নিজেকে সাহায্য কৰাৰ অভ্যাস গড়ে তোলা সক্ৰিয়তা এবং কৌতুক প্ৰবণতা, যে কোন বিষয়ে নিজেকে নিযুক্ত কৰা এবং দৃঢ় ৰাখা, সহযোগিতা ও সহানুভূতিপূৰ্ণ মনোভাব সামাজিক আচৰণ মিলে-মিশে দলে খেলাধূলা কৰা, প্ৰাথমিক সামাজিক ব্যৱহাৰ, অনুভৱ শক্তিৰ বহিঃপ্ৰকাশ এবং অপৰেৰ অনুভূতিৰ মৰ্যাদা দেওয়া।
- ❖ সামাজিক আৰু অনুভূতিসম্পন্ন ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ : আত্ম চিন্তাধাৰাৰ বিকাশ, আত্মনিয়ন্ত্ৰণ, জীৱনৰ দক্ষতা, আত্ম সহায়ক দক্ষতা অভ্যাস গড়ি তোলা, সক্ৰিয়তা আৰু কৌতুক প্ৰবণতা, যি কোনো বিষয়ত নিজকে নিযুক্ত কৰা আৰু দৃঢ় ৰখা, সহযোগিতা আৰু সহানুভূতিপূৰ্ণ মনোভাব, সামাজিক ভাৱে মিলি-জুলি দল গঠন কৰি খেলধেমালি কৰা, প্ৰাথমিক সামাজিক ব্যৱহাৰ, অনুভৱ শক্তিৰ বহিঃপ্ৰকাশ আৰু আনজনৰ অনুভূতিক গ্ৰহণ কৰা।

● **Sensorial Development** : Development of the five senses through visual, auditory and kinaesthetic experiences.

● **Development of Creative and Aesthetic Appreciation** : Exploring different art forms, develop dispositions, expression and appreciation for artistic, dance/drama and musical activities.

- ❖ বোধশক্তিৰ বিকাশ : দেখা, শোনা, স্পৰ্শ কৰা, স্মৰণ নেওয়া এবং স্বাদ গ্ৰহণেৰ মাধ্যমে পঞ্চইন্দ্ৰিয়েৰ অনুভূতিৰ বিকাশ ঘটানো হয়। প্ৰশংসাৰ সহিত সৃজনশীল এবং সৌন্দৰ্য্য সম্বন্ধীয় গুণেৰ বিকাশ শিল্প বিদ্যাৰ বিভিন্ন স্তৰেৰ অনুসন্ধান। নৃত্য, নাটক এবং সঙ্গীত সম্বন্ধীয় কাৰ্যকলাপেৰ মাধ্যমে প্ৰশংসাৰ সহিত একটি শিশুৰ শৈল্পিক চিন্তাধাৰা এবং সৌন্দৰ্য্য সম্বন্ধীয় ধাৰণাৰ বহিঃপ্ৰকাশ এবং সেই ধাৰণাৰ বিকাশ।
- ❖ বোধশক্তিৰ বিকাশ : দেখা, শুনা, স্পৰ্শ কৰা, গোল্ফৰ অনুভূতি আৰু সোৱাদ গ্ৰহণেৰ মাজেদি পঞ্চইন্দ্ৰিয়েৰ অনুভূতিৰ বিকাশ ঘটোৱা হয়। প্ৰশংসাৰ লগত সৃষ্টিশীল আৰু সৌন্দৰ্য্য সম্বন্ধীয় গুণেৰ বিকাশ শিল্প বিদ্যাৰ বিভিন্ন স্তৰেৰ অনুসন্ধান। নৃত্য, নাটক আৰু সঙ্গীত সম্বন্ধীয় কাৰ্যকলাপেৰ মাজে দি প্ৰশংসাৰ সৈতে এটা শিশুৰ শৈল্পিক চিন্তাধাৰা আৰু সৌন্দৰ্য্য সম্বন্ধীয় ধাৰণাৰ বহিঃপ্ৰকাশ আৰু সেই ধাৰণাৰ বিকাশ।

(Source: Kaul, V. (2010): Early Childhood Education Programme. National Council for Educational Research and Training)

<p>ECCE is.....</p> <ul style="list-style-type: none"> • A balanced play based programme of language, cognitive, creative and psychomotor activities • A child centered programme catering to individual children's learning & emotional needs through individual, small and large group activities and one to one communication. • A readiness programme which 'prepares' children for learning to read, write and do arithmetic later. • A programme which indirectly promotes self-control and thereby inner discipline in children through interactions. 	<p>ECCE is not.....</p> <ul style="list-style-type: none"> • A syllabus bound programme for teaching 3R's nor 'a song and a rhyme and go home' approach. • A teacher centred programme that follows formal classroom approach as in school • A program for formally 'teaching' reading, writing and arithmetic, which is to be done in primary. • Not a programme which demands unquestioning obedience or exercise strict classroom discipline
---	--

The ECCE programme should ensure 'holistic development' of the child and reflect the inseparable nature of care and education by comprehensively addressing the need for care, nutrition, health and well-being of young children and parent counselling along with supporting the development of all domains. The holistic development approach is vital for provision of interconnected and interrelated activities covering all domains of development.

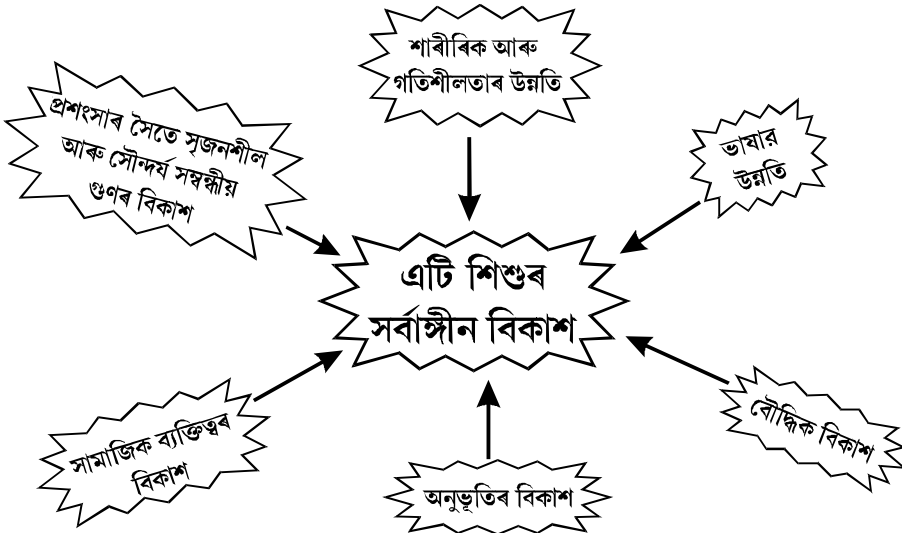
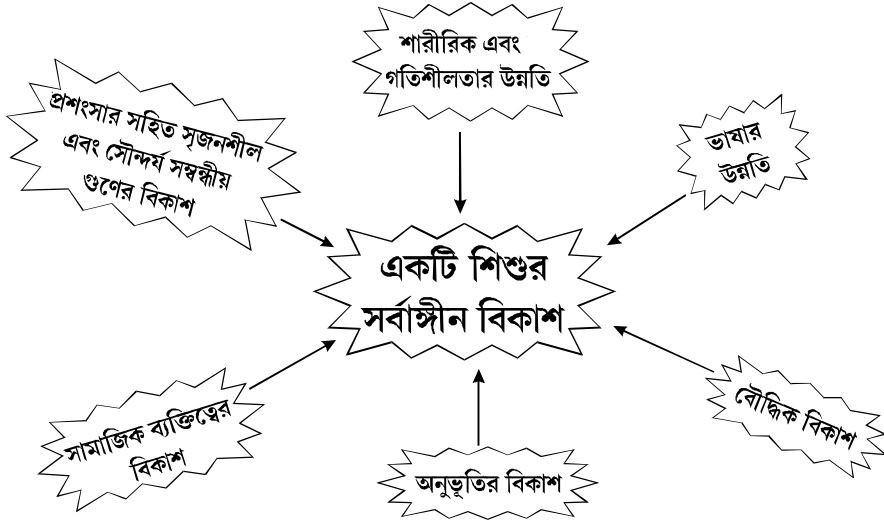
ই.সি.সি.ই. প্রোগ্রামের মাধ্যমে একটি শিশুর সার্বিক উন্নতি নিশ্চিত করে। যত্ন ও শিক্ষার এক অভিন্ন পরিবেশের প্রতিফলন যার মাধ্যমে একটি শিশুর যত্ন, পুষ্টি, স্বাস্থ্য এবং একটু বড় ধরনের শিশুদের ভালো আচরণ তাছাড়াও শিশুর সার্বিক উন্নতিতে অভিভাবকদের পরামর্শ দান ও সমর্থন দ্বারা ব্যাপকভাবে সম্বোধন করা। সার্বিক উন্নতি সমকক্ষ হয় জীবনের সকল প্রয়োজনীয়তার জন্য। এই প্রোগ্রামের অন্তর্ভুক্ত ও সম্পর্কিত খেলাধুলা ও কার্যাবলী সকল ধরনের উন্নতির আবরণ দিয়ে ঘেরা থাকে এবং প্রয়োজন মতো সেইসব উন্নতির সরবরাহ দিয়ে একটি শিশুকে বিকশিত করে।

ই.সি.সি.ই. প্রোগ্রামের মাজেদি এটা শিশুর সার্বিক উন্নয়ন নিশ্চিত কৰি তোলা হয়। এটা অভিন্ন পরিবেশের মাজত শিশুর যত্ন, স্বাস্থ্য আৰু পুষ্টি বিষয়ত নজৰ দিয়া হয়। শিশু অলপ ডাঙৰ হোৱাৰ পিছত শিশুৰ সার্বিক উন্নতিৰ কাৰণে সিহঁতৰ অভিভাৱকসকলক পৰামৰ্শ দান আৰু শিশুক সমৰ্থন জনোৱাৰ বাবে অনুপ্রাণিত কৰে। জীৱনৰ সকলো প্ৰয়োজনত শিশুৰ সার্বিক উন্নতি একান্ত জৰুৰী। এই প্ৰোগ্ৰামত অন্তৰ্ভুক্ত সকলো কাৰ্যাবলী খেলাধেমালি আৰু শিশুৰ সার্বিক বিকাশৰ ভিত্তিত প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। এনে

ই.সি.স.ই-ৰ মতামত অনুসৰি শিশুৰ বয়সভিত্তিক কাৰ্যসূচীয়ে আমাৰ প্ৰকল্পত অগ্ৰাধিকাৰ পাব।

Suggestive Developmentally Appropriate/Age appropriate Activities for ECCE :

ই.সি.সি.ই.ৰ মত অনুযায়ী শিশুদের জন্য বয়সভিত্তিক কাৰ্যসূচীৰই আমাদেৰ প্ৰকল্প।

ই.সি.সি.ই. যা করতে চায়	ই.সি.সি.ই. যা করতে চায় না
❖ একটি ভাৰসাম্য ভিত্তিক খেলাধুলা ভিত্তিক প্ৰক্ৰিয়া যাৰ মাধ্যমে ভাষা, বৌদ্ধিক সৃজনশীল, গতিশীল, শাৰীৰিক কাৰ্যকলাপ।	❖ নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰম অনুযায়ী শিক্ষা যেমন এটি গান গায়া এবং কবিতা আবৃত্তি কৰে বাড়ী যাওয়া ভিত্তিক অনুষ্ঠান।
❖ শিশুদের জন্য উপযোগী কাৰ্যসূচী যাতে প্ৰত্যেকটি শিশুৰ নিজস্বতাৰ সঙ্গে শিক্ষা লাভ এবং আবেগময় প্ৰয়োজন মেটাতে সক্ষম হবে। ছোট এবং বড় দল গঠন কৰে কাৰ্যকলাপেৰ মাধ্যমে।	❖ প্ৰণালী সঙ্গত বিদ্যালয়েৰ শ্ৰেণীকক্ষগুলিতে সদৃশৰূপে বাধাধৰা নিয়মেৰ মাধ্যমে শিক্ষক দ্বাৰা পড়াশুনা কৰানোৰ নীতি অনুসৰণ।
❖ বিদ্যালয়ে যাওয়ার প্ৰস্তুতিৰ কাৰ্যসূচী যাতে এটি শিশু আগামীতে লিখতে, পড়তে গণিত কৰতে পাৰে। এইৰূপ শিক্ষা দিয়ে প্ৰস্তুত কৰে।	❖ প্ৰণালীগত শিক্ষা পদ্ধতিৰ জন্য কাৰ্যসূচী যাতে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ে পড়া, লিখা, অঙ্ক কৰা ইত্যাদি হয়ে থাকে।
❖ এটি কাৰ্যসূচী যাৰ বদলে এটি শিশুৰ পৰোক্ষভাৱে আত্মনিয়ন্ত্ৰণ এবং মনেৰ ভিতৰ নিয়মানুবৰ্তিতা গড়ে তুলতে সাহস দেয়।	❖ এটি প্ৰক্ৰিয়া যা শ্ৰেণীকক্ষেৰ নিয়মানুবৰ্তিতা মেনে কঠিন আনুগত্য বা কঠিন অনুশীলন দাবি কৰে না।

ই.সি.সি.ই. যি কৰিব বিচাৰে	ই.সি.সি.ই. যি কৰিব নিবিচাৰে
❖ ভাৰসাম্য ভিত্তিক খেলধেমালি ভিত্তিক প্ৰক্ৰিয়া যাৰ মাজত ভাষা, বৌদ্ধিক সৃজনশীল, গতিশীল, শাৰীৰিক কাৰ্যকলাপ।	❖ নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰম অনুযায়ী শিক্ষা যেনে এটা গীত গোৱা আৰু কবিতা আবৃত্তি কৰি ঘৰত উভতি যোৱা ভিত্তিক অনুষ্ঠান।
❖ শিশুৰ বাবে উপযোগী কাৰ্যসূচী য'ত প্ৰতিটি শিশুৰে নিজৰ লগতে শিক্ষা লাভ আৰু আবেগৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হব সৰু আৰু ডাঙৰ দল গঠন কৰি কাৰ্যকলাপৰ মাধ্যমত।	❖ প্ৰণালীবদ্ধ বিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীকক্ষত সম্পূৰ্ণৰূপে ধৰাবান্ধা নিয়মনীতিৰ মাজেদি শিক্ষণৰ দ্বাৰা পড়াশুনা কৰাৰ নীতি অনুসৰণ।
❖ বিদ্যালয়ত যোৱাৰ প্ৰস্তুতিৰ কৰ্মসূচী য'ত এটি শিশুৰে অহা দিনতে লিখা, পঢ়া আৰু অঙ্ক কৰিব পাৰে। এনে শিক্ষা দিয়াৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰে।	❖ প্ৰণালীবদ্ধ শিক্ষা পদ্ধতিৰ বাবে কৰ্মসূচী য'ত প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পঢ়া, লিখা, অঙ্ক ইত্যাদি হৈ থাকে।
❖ এনে এটা কৰ্মসূচী যি এটা শিশুক পৰোক্ষভাৱে আত্মনিয়ন্ত্ৰণ আৰু মনেৰ ভিতৰত নিয়মানুবৰ্তিতা গঢ়ি তোলাত সাহস দিয়ে।	❖ এটি প্ৰক্ৰিয়া যিয়ে শ্ৰেণীকক্ষৰ নিয়মানুবৰ্তিতা মানি কঠিন আনুগত্য বা কঠিন অনুশীলন দাবি নকৰে।

For Children Under 3 years

☺ Focus on health, nutrition and early psycho social stimulation through free play and a lot of adult child interaction. E.g.s., (infant games, traditional songs & syllables, access to variety of play materials, individualized adult attention and interaction, opportunities to explore, early introduction to stories, infant books, drawings etc.) in safe, spacious and clean environment.

For Children between 3 to 4 years

৩ থেকে ৪ বৎসরের শিশুদের জন্য —

☺ Planned play based programme for all round development with more of free play. Continuous opportunities, more free but some guided, for adult –child, child to child

এই বয়সের শিশুদের জন্য খেলাধুলা ভিত্তিক শিক্ষাদানের পরিকল্পনা। স্বাধীন খেলাধুলার মাধ্যমে একটি শিশুর পূর্ণ বিকাশ, ক্রমাগত শিক্ষার ও ভুল সংশোধনের সুযোগ দেওয়া, স্বাধীনভাবে যে কোন কার্যসূচি করতে দেওয়া কিন্তু পরামর্শ দিয়ে তাদেরকে পথ প্রদর্শন করা।

এই বয়সীয়া শিশুর কারণে খেলধেমালিভিত্তিক শিক্ষাদানের পরিকল্পনা করা হয়। স্বাধীন খেলধেমালির মাজেদি এটি শিশুরে তার শাৰীৰিক আৰু মানসিক পূর্ণ বিকাশ, ক্রমাগত শিক্ষার পৰা ভুল সংশোধন কৰাৰ সুযোগ দিয়া হয় আৰু স্বাধীনভাৱে যি কোনো কাৰ্য কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দি সিহঁতক সঠিক দিশ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

Basic Tenets of Curriculum Development

নিৰ্ধাৰিত উন্নতিৰ মূলনীতি

- ✦ Based on needs and capacities of young children
- ❖ শিশুদের প্রয়োজনীয়তার ও দক্ষতার উপর নির্ভর।
- ❖ শিশুর প্রয়োজনীয়তা আৰু দক্ষতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা।
- ✦ Recognition of special features of children's thinking
- ❖ শিশুদের বিশেষ চিন্তাধাৰা পূৰ্ণমুখায়বৰ সঙ্গৈ পৰিচিতি।
- ❖ শিশুর বিশেষ চিন্তাধাৰা পূৰ্ণমুখায়বৰ লগত চিনাক্তকৰণ।
- ✦ Mix of formal and informal interaction
- ❖ লৌকিকতা এবং অলৌকিকতার সংমিশ্রণে ভাবেৰ আদান-প্রদান।
- ❖ আধুনিক আৰু অনানুষ্ঠানিকতাৰ সংমিশ্রণত ভাৱৰ আদান-প্রদান।

- ✘ Familiarity and challenge in everyday rhythm
- ❖ প্রতিদিন ছন্দেৰ সহিত নিজের প্রতি স্পৰ্ধা দেখানো এবং ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক স্থাপন।
- ❖ প্রতিটো দিনত ছন্দেৰ সৈতে নিজক প্ৰত্যাছান জনোৱা আৰু ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক স্থাপন।
- ✘ Primacy of experience rather than expertise
- ❖ দক্ষতা থেকে অভিজ্ঞতাৰ প্ৰাধান্য দেওয়া।
- ❖ দক্ষতাতকৈ পৰা অভিজ্ঞতাক প্ৰাধান্য দিয়া।
- ✘ Developmentally appropriate practice and flexibility
- ✘ Use of local material, arts and knowledge which reflect the diversity and culture of the children.
- ❖ স্থানীয় সুলভ বস্তুৰ ব্যবহারেৰ মাধ্যমে শিল্পবিদ্যা ও জ্ঞানেৰ সাহায্যে শিশুদেৰ মধ্যে বিভেদ মিটিয়ে একটি সুন্দৰ সংস্কৃতি গড়ে তোলা।
- ❖ স্থানীয় সুলভ বস্তু ব্যবহাৰৰ মাজেদি শিল্পবিদ্যা আৰু জ্ঞানেৰ সহায়ত শিশুৰ মাজত বিভেদ মীমাংসা কৰি এটা সুন্দৰ সংস্কৃতি গঢ়ি তোলা।

Source: Position Paper, National Focus Group on ECCE, 2005

interaction and interaction with play materials and environment through a variety of individual, small group and large group activities.

☆ Opportunities to listen to stories, learn rhymes, create, indulge in imaginative play, ask questions, do simple problem solving, experiment to promote active and interactive learning and generally have a 'feel good' experience for a positive self-image.

শিশুদেৰ ছোট এবং বড় দলে বিভক্ত করে বা অবিভাজিত ভাবে খেলাধুলা এবং কাৰ্যসূচিৰ মাধ্যমে খেলাধুলাৰ সামগ্ৰী ও পৰিবেশেৰ সহিত পৰিচিতি ও ভাবেৰ আদান-প্ৰদান। তাছাড়াও এইসব খেলাধুলা ও শিক্ষামূলক কাৰ্যসূচিৰ মাধ্যমে প্ৰাপ্তবয়স্কদেৰ শিশুদেৰ সহিত এবং শিশুদেৰ একে অপৰেৰ সহিত ভাবেৰ আদান-প্ৰদানেৰ মাধ্যমে সুসম্পর্ক গড়ে তোলা। গল্প শোনাৰ, ছড়া বলা শেখাৰ বা কোন কিছু তৈৰী কৰাৰ কল্পনাভিত্তিক খেলাধুলাৰ মাধ্যমে আমোদ গ্ৰহণেৰ, প্ৰশ্ন কৰাৰ বা পৰীক্ষামূলক কাৰ্যসূচিৰ মাধ্যমে একটি শিশুকে সক্ৰিয় করে গড়ে তুলতে সাহস দেওয়া ভাব বিনিময়েৰ মাধ্যমে শিক্ষাদান এবং সাধাৰণতঃ 'উপযুক্ত অনুভব' এৰ মাধ্যমে অভিজ্ঞতা লাভ করে খনাত্মক নিজস্ব প্ৰতিমূৰ্তি গড়ে তোলা।

শিশুক সৰু আৰু ডাঙৰ দলত বিভক্ত কৰি বা একেলগে এটা নিৰ্দিষ্ট কৰ্মসূচিৰ মাধ্যমত খেলধেমালীৰ সামগ্ৰী আৰু পৰিবেশৰ লগত পৰিচিত কৰি ভাবেৰ আদান-প্ৰদান কৰা প্ৰয়োজন। ইয়াৰ উপৰিও এইসকল খেলধেমালীৰ জৰিয়তে প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলে শিশুৰ লগত ভাবেৰ আদানপ্ৰদান কৰি সিহঁতৰ লগত সুসম্পর্ক গঢ়ি তোলা দৰকাৰ। গল্প কোৱা, কবিতা আবৃত্তি কৰা বা যিকোনো কল্পনাভিত্তিক খেলধেমালীৰ মাজেদি সিহঁতৰ মনত আনন্দেৰ পৰিবেশ জগাই তুলি বিভিন্ন প্ৰশ্নোত্তৰেৰ মাজেদি পৰীক্ষামূলক কৰ্মসূচি গ্ৰহণ কৰি এটি শিশুক সক্ৰিয় কৰি গঢ়ি তোলাত সাহস জগোৱা হয়। ভাব বিনিময়েৰ মাজেদি শিক্ষাদান আৰু

‘উপযুক্ত অনুভৱৰ’ মাজেদি অভিজ্ঞতা লাভ কৰি শিশুৰ ধনাত্মক নিজস্ব ভাবমূৰ্তি গঢ়ি তোলা।

For Children between 4 to 6 years

৪ থেকে ৫ বৎসরের শিশুদের জন্য —

Moving towards an increasing ratio of adult guided vs. free play activities, and more of large group activities for 4-5 year old and focused more on specific school readiness for 5-6 year old, with increasing complexity in all of above.

প্রাপ্ত বয়স্কদের জ্ঞান বা পরামর্শ দানের অনুপাতের হাৰ বৃদ্ধি করে শিশুদের পথ প্রদর্শন করতে হবে। ৪ থেকে ৬ বৎসরের শিশুদের জন্য স্বাধীন খেলাধুলা ভিত্তিক কার্যসূচি, খুব বেশি পরিমাণে বড় বড় দল ভিত্তিক কার্যসূচিৰ ব্যবস্থা দিতে হবে, ৫ থেকে ৬ বৎসরের শিশুদের জন্য বেশি পরিমাণে স্কুল যাওয়ার প্রস্তুতি ভিত্তিক কার্যাবলীৰ ব্যবস্থা এবং সকল কার্যসূচিতে জটিলতাৰ হাৰ বৃদ্ধি করতে হবে।

প্রাপ্তবয়স্ক সকলৰ জ্ঞান বা পরামর্শদানৰ অনুপাত বঢ়াই শিশুৰ বাটনির্দেশ কৰিব লাগিব। ৪ পৰা ৬ বছৰ বয়সৰ শিশুৰ বাবে স্বাধীন খেলধেমালীভিত্তিক কৰ্মসূচি, খুব বেছি পরিমাণে শিশুক ডাঙৰ লৈ দলত বিভক্ত কৰি বিভিন্ন কৰ্মসূচি আগবঢ়াব লাগিব। ৫ পৰা ৬ বছৰ বয়সৰ শিশুৰে যাতে স্কুল লৈ যাবলৈ ইচ্ছাপ্ৰকাশ কৰে ইয়াৰ বাবে প্ৰস্তুতিভিত্তিক কৰ্মসূচিৰ ব্যবস্থা কৰিব লাগিব আৰু সকল কৰ্মসূচিত জটিলতাৰ হাৰ বৃদ্ধি কৰিব লাগিব।

✧ **Reading Readiness** : e.g. picture –sound matching, shapes, phonetics; increasing vocabulary; verbal expression, developing bond with and interest in reading through picture books, storytelling, charts etc.

স্বইচ্ছায় পঠনভিত্তিক কার্যসূচিৰ প্ৰস্তুতিকৰণ : যেমন ছবিৰ সহিত মিলিয়ে শব্দ খোঁজা, আকৃতি দেওয়া, উচ্চারণ করা, শব্দকোষৰ বৃদ্ধি, বিভিন্ন ছবি সম্মিলিত বই পড়ার মাধ্যমে পঠনের প্রতি আকর্ষণ বৃদ্ধি করা এবং পঠনের সহিত বন্ধন উন্নত করা।

✧ **Writing Readiness** : e.g. eye hand coordination, interest in writing, left to right directionality.

স্বইচ্ছায় লিখায় দক্ষ হওয়ার জন্য প্ৰস্তুতি : যেমন চোখ ও হাতের সামঞ্জস্য, লিখার প্রতি আকর্ষণ বৃদ্ধি করা। বামদিক থেকে ডানদিকে লিখার অভ্যাস গড়ে তোলা।

স্বইচ্ছা সকলো পঠনভিত্তিক কৰ্মসূচীৰ প্ৰস্তুতিকৰণ : যেনে ছবিৰ লগত মিলাই শব্দ উলিউৱা, আকৃতি দিয়া, উচ্চারণ কৰা, শব্দকোষৰ বৃদ্ধি, বিভিন্ন ছবি সন্মিলিত কিতাব পঢ়াৰ মাজেদি পঢ়াশুনাৰ প্রতি আকর্ষণ আৰু আগ্ৰহ বৃদ্ধি কৰা।

✧ **Math** : developing skills in classification, seriation, pattern making, reasoning, problem solving, forming concepts: pre number and number concepts and space concepts and vocabulary, environment concepts.

গণিত : শ্ৰেণীবিভাগে দক্ষতায় উন্নত হওয়া, ধাৰাবাহিকভাবে সাজানো, বিশেষৰূপ বানানো,

গাণিতিক সমস্যা সমাধান, গাণিতিক ধারণা গঠন কৰা, প্ৰাথমিক সংখ্যা বা সংখ্যাৰ স্থানীয়কৰণৰ ধারণা, সংখ্যাৰ উচ্চাৰণ বা গাণিতিক পৰিবেশৰ ধারণা।

গণিত : শ্ৰেণী বিভাজনৰ দক্ষতা উন্নত কৰা, পৰ্যায়ক্ৰমে সজোৱা, বিশেষ ৰূপ দিয়া, গাণিতিক সমস্যাৰ সমাধান, গাণিতিক ধারণা গঠন কৰা, প্ৰাথমিক সংখ্যা বা সংখ্যাৰ স্থানীয়কৰণৰ ধারণা, সংখ্যাৰ উচ্চাৰণ নাইবা গাণিতিক পৰিবেশৰ ধারণা।

☆ **Motor development** : fine motor development through activities such as beading, peg- boards and puzzles and large muscle development through running, jumping, balancing activities etc.

গতিশীলতাৰ উন্নতি : এই ধৰণৰ কাৰ্যসূচি যেমন গুটিকাকে সূতা দিয়ে বাঁধা বা গাঁথা, প্লেগবোর্ড বা বাঁধা সম্বন্ধিও খেলাধূলাৰ মাধ্যমে গতিশীলতাৰ সূক্ষ্ম উন্নতি এবং দৌড়ানো, বাঁপ দেওয়া এবং ভাৰসাম্য বজায় রাখা সম্বন্ধিও কাৰ্যসূচিৰ মাধ্যমে স্থূলভাবে মাংসপেশীৰ বিকাশ ঘটে।

গতিশীলতাৰ উন্নতি : এই ধৰণৰ কৰ্মসূচি যেনে, সূতা দি পুতলা বনোৱা, বেজীৰ চিলাই কৰা, দৌৰ মৰা-জাম্প দিয়া, দেহৰ ভাৰসাম্য বজায় ৰখাৰ খেল, গতিশীলতাৰ সূক্ষ্ম উন্নতি আৰু শৰীৰৰ বিভিন্ন অঙ্গৰ মাংসপেশীক উন্নত আৰু শক্তিশালী কৰিব পৰা খেলধেমালীৰ মাজেদি গতিশীলতাৰ উন্নতি।

☆ **Creativity and aesthetic appreciation** : Creative drama, cultural activities, field trips etc. The programme should be relevant to individual and societal needs. The age demarcations are indicative and the activities have to be planned according to the developmental level of the children.

প্ৰশংসাৰ সহিত সৃজনশীল এবং সৌন্দৰ্য সম্বন্ধীয় গুণৰ পৰিচৰ্যা : সৃজনশীল নাটক, সাংস্কৃতিক কাৰ্যাবলী কোন আকৰ্ষণীয় জায়গা পৰিদৰ্শন কৰতে নিয়ে যাওয়া ইত্যাদি। এই সকল কাৰ্যসূচিৰ প্ৰাসঙ্গিক এবং অভিজিত সামাজিক ব্যবস্থাৰ জন্য দৰকাৰী। শিশুদেৰ বয়সসীমা চিহ্নিত কৰে নিৰ্দেশ অনুযায়ী এবং বিকাশেৰ স্তৰ অনুযায়ী কাৰ্যসূচিৰ পৰিকল্পনা।

প্ৰশংসাৰ সৈতে সৃজনশীল আৰু সৌন্দৰ্য সম্বন্ধীয় গুণৰ পৰিচৰ্যা : সৃষ্টিশীল নাট্যকলা, সাংস্কৃতিক কাৰ্যাবলী, আকৰ্ষণীয় ঠাই পৰিদৰ্শনৰ ব্যবস্থা কৰা ইত্যাদি কৰ্মসূচিৰ মাজেদি শিশুৰ মানসিক শক্তি বঢ়াই তোলা অত্যন্ত জৰুৰী। সামাজিক পৰিস্থিতিৰ লগত শিশুৰে যাতে নিজক মিলাই চলিব পাৰে তাৰ কৰিনে সুযোগ তৈয়াৰ কৰি দিয়া। শিশুৰ বয়সসীমা চিহ্নিত কৰি নিৰ্দেশ অনুযায়ী আৰু বিকাশেৰ স্তৰ অনুযায়ী কৰ্মসূচিৰ পৰিকল্পনা কৰা।

Principles of Programme Planning :

প্ৰকল্প পৰিকল্পনাৰ মূলতত্ত্ব —

- The activities should be age and developmentally appropriate.
- ❖ কাৰ্যসূচিগুলি বয়স এবং বিকাশেৰ স্তৰ অনুযায়ী উপযোগী।

❖ কৰ্মসূচি বিলাক বয়স আৰু বিকাশৰ স্তৰ অনুসৰি উপযোগী।

● Activities fostering all domains of development should be appropriately planned.

❖ পৰিকল্পিত কৰ্মসূচি কাৰ্যকৰী কৰে একোটি শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতি পৰিপূৰ্ত্ত কৰা হয়।

❖ পৰিকল্পিত কৰ্মসূচি কাৰ্যকৰী কৰি এটি শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতি পৰিপূৰ্ত্ত কৰা হয়।

● The attention span of young children is 15-20 minutes; therefore the duration of activities should be 20 minutes, with additional time allotted for winding up and initiation of the next activity. However, the programme should allow space and flexibility for need based variations.

❖ একোটি শিশু খুব বেশি হলে ১৫ থেকে ২০ মিনিট একাগ্ৰতাৰ সহিত নিজেৰে ধৰে রাখতে পারে তার জন্য প্রতিটি কাৰ্যকলাপেৰ সময়সীমা ১৫ থেকে ২০ মিনিট ধাৰ্য হওয়া উচিত। পরবর্তী বৰ্ধিত সময় পৰিসমাপ্তিৰ জন্য অথবা আগামী কাৰ্যকলাপেৰ প্ৰস্তুতিৰ জন্য ব্যয় কৰা উচিত। সৰ্বোপৰি এইসব পৰিকল্পনা স্থান, নমনীয়তা প্ৰয়োজন ভিত্তিক পৰিবৰ্তনশীল হওয়া প্ৰয়োজন।

❖ এটি শিশুৰে বেছি হলে ১৫ পৰা ২০ মিনিট একাগ্ৰতাৰ ধৰি ৰাখিব পাৰে ইয়াৰ বাবে প্রতিটো কাৰ্যকলাপেৰ সময়সীমা ১৫ পৰা ২০ মিনিট ধাৰ্য হোৱা উচিত। পরবর্তী বৰ্ধিত সময় পৰিসমাপ্তিৰ কাৰণে নাইবা পিছৰ কাৰ্যকলাপেৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে ব্যয় কৰা উচিত। তাৰ উপৰিও এইবিলাক পৰিকল্পনা স্থান, নমনীয়তা প্ৰয়োজনভিত্তিক পৰিবৰ্তনশীল হোৱা প্ৰয়োজন।

● There should be a balance between structured and unstructured; active and quiet; outdoor and indoor; self-directed and adult initiated learning opportunities and individual, small group and large group activities.

❖ গঠিত এবং গঠনহীন, সক্ৰিয়তা এবং সম্পূর্ণতা শিক্ষাকেন্দ্ৰেৰ ভিতৰে ও বাহিৰে, স্বয়ং পৰিকল্পনা কৰা, প্ৰাপ্তবয়স্কদেৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শিক্ষাৰ সুযোগ কৰা, প্ৰাপ্ত বয়স্কদেৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শিক্ষাৰ সুযোগ অবিভাজিত, ছোট দল এবং বড় দল ভিত্তিক কাৰ্যকলাপ ইত্যাদিৰ মধ্যে ভাৰসাম্য বজায় রাখা।

❖ গঠিত আৰু গঠনহীন, সক্ৰিয়তা আৰু সম্পূর্ণতা শিক্ষাকেন্দ্ৰেৰ ভিতৰত আৰু বাহিৰত, স্বয়ং পৰিকল্পনা কৰা, প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলেৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শিক্ষাৰ সুযোগ কৰা, প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলেৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শিক্ষাৰ সুযোগ অবিভাজিত, সৰু দল আৰু ডাঙৰ দলভিত্তিক কাৰ্যকলাপ ইত্যাদিৰ মাজত ভাৰসাম্য বজায় ৰখা।

● The experiences should progress from simple to complex.

❖ শিশুদেৰ জ্ঞান অৰ্জন সহজ বিষয় থেকে জটিল বিষয়েৰ দিকে ধীৰে ধীৰে অগ্ৰসৰ হতে হবে।

❖ শিশুৰ জ্ঞান অৰ্জন সহজ বিষয়েৰ পৰা জটিল বিষয়েৰ ফালে লাহে লাহে অগ্ৰসৰ হব লাগিব।

● A wide range of individual and group experiences should be planned which are related to the child's environment, are enjoyable and challenging for children.

❖ বৃহদাকারে নিজস্ব এবং সমবেত অভিজ্ঞতা যা একোটি শিশুৰ নিজস্ব পৰিবেশ উপভোগ কৰাৰ এবং প্ৰতিস্পৰ্ধা দেখানোৰ সঙ্গে সম্পৰ্কিত থাকে।

❖ বহুৎ আকাৰে নিজৰ আৰু সমূহীয়া অভিজ্ঞতা যিটো এটি শিশুৱে নিজৰ পৰিৱেশ উপভোগ কৰা আৰু প্ৰত্যাহান জনোৱাৰ লগত সম্বন্ধ থাকে।

● Routine fosters a sense of security in children. Therefore some routine should be followed in the daily programme.

❖ দৈনন্দিন কাজকৰ্ম শিশুদেৰ নিৰাপত্তাজনিত ভাবেৰ উন্মেষ ঘটায়। সেইজন্য কিছু কিছু কাজকৰ্ম ও শিক্ষা প্ৰতিদিন শিশুকে কৰতে দেওয়া উচিত।

❖ দৈনিক কাৰ্যসূচীয়ে শিশুক নিৰাপত্তাৰ জন্ম দিয়ে। সেইবাবে কিছু কিছু কাম আৰু শিক্ষা প্ৰতিদিন শিশুক কৰিব দিব লাগে।

● The ECCE programme should never be rigid.

❖ ই.সি.সি.ই. ভিত্তিক প্ৰকল্পটি কখনো কঠিন হতে পারে না।

❖ ই.সি.সি.ই. ভিত্তিক প্ৰকল্পখন কেতিয়াও নমনীয় হব নোৱাৰে।

● The duration of the pre-school programmes should be 3 to 4 hours. The programme should provide for some rest period during the day and if it is of longer duration, as a full day programme, then a nap time is to be ensured.

❖ প্ৰাক্‌প্ৰাথমিক বিদ্যালয় প্ৰকল্পেৰ সময়সীমা ৩ থেকে ৪ ঘণ্টা হওয়া উচিত। এই প্ৰকল্পে নিৰ্দিষ্ট সময়সীমা থেকে কিছু সময় শিশুদেৰ বিশ্ৰামেৰ জন্য রাখতে হবে। যদি এই পৰিকল্পনাটি সমস্ত দিনেৰ জন্য হয় তবে সাময়িক ঘুমেৰ (নিদ্ৰাৰ) বন্দোবস্ত থাকা উচিত।

❖ প্ৰাক্‌প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ত প্ৰকল্পেৰ সময়সীমা ৩ পৰা ৪ ঘণ্টা হব লাগিব। এই প্ৰকল্পত নিৰ্দিষ্ট সময়সীমাৰ পৰা অলপ সময় শিশুৰ বিশ্ৰামেৰ কাৰণে ৰাখিব লাগিব। যদিও এই পৰিকল্পনাটো গোটেই বাৰে হৈ থাকে তেন্তে শিশুৰ কাৰণে সাময়িক টোপনিৰ ব্যৱস্থা থাকিব লাগিব।

● Learning opportunities should be interconnected, linking learning experiences across developmental domains in a meaningful context, reflecting the real life context of the children.

❖ বাস্তবজীৱনেৰ সঙ্গে সামঞ্জস্যপূৰ্ণ শিক্ষা শিশুদেৰ দেওয়া দৰকাৰ। যাৰ মাধ্যমে একটি শিশুৰ শিক্ষাগত অভিজ্ঞতা ছাড়াও সাৰ্বিক উন্নতিৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা থাকে।

❖ বাস্তবজীৱনেৰ লগত মিলি-জুলি শিশুক শিক্ষা দিয়া দৰকাৰ। যি শিক্ষা দানত দি এটি শিশুৱে তাৰ শিক্ষাগত অভিজ্ঞতাৰ উপৰিও সৰ্বাংগীন গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা থাকে।

● The language used should be the mother tongue of the child. Efforts should be made to extend their language sensitively and introduce the school language gradually to facilitate school readiness.

❖ প্ৰতিটি শিক্ষাকেন্দ্ৰে, ভাষাৰ ক্ষেত্ৰে একটি শিশু মাতৃভাষা প্ৰয়োগ কৰতে হবে। চেপ্তাৰ মাধ্যমে প্ৰসাৰিত ভাষাৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতাৰ সৃষ্টি কৰা এবং ধীৰে ধীৰে মাতৃভাষাৰ মাধ্যম থেকে বিদ্যালয়ে ব্যবহৃত ভাষাৰ সহিত পৰিচয় কৰানো যাৰ দ্বাৰা শিশুটিৰ বিদ্যালয়ে যাওয়াৰ প্ৰস্তুতিকৰণ ভিত্তিক কাৰ্য

সহজ হয়ে উঠে।

❖ প্রতিটো শিক্ষাকেন্দ্ৰত, ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত এটা শিশুৱে যাতে তাৰ মাতৃভাষা প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে সেইফালে দৃষ্টি দিব লাগিব। চেপ্তাৰ মাজেদি প্ৰসাৰিত ভাষাৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতাৰ সৃষ্টি কৰি লাহে লাহে মাতৃভাষাৰ মাধ্যমৰ পৰা বিদ্যালয়ত ব্যবহৃত ভাষাৰ লগত চিনাক্ত কৰো, যাতে শিশুৰ বিদ্যালয়ত যোৱাৰ প্ৰস্তুতিকৰণ ভিত্তিক কাৰ্য সহজ হৈ উঠে।

● Curriculum goal and objectives should guide classroom process and assessment of the children. The curriculum should be implemented in a manner that reflects responsiveness to family/ home values, beliefs and experiences.

❖ নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্য এবং উদ্দেশ্য বিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীকক্ষৰ ৰীতিনীতি এবং একটি শিশুৰ মূল্যায়ণৰ পথ প্ৰদৰ্শন কৰা। এই নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰম একটি শিশুৰ পৰিবাৰ বাড়িৰ মৰ্যাদা, দায়বদ্ধতা, বিশ্বাস, জ্ঞান ইত্যাদিতে ৰীতিনীতি পূৰ্ণ কৰতে সাহায্য কৰে।

❖ নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য— বিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীকক্ষৰ ৰীতিনীতি আৰু এটা শিশুৰ মূল্যায়ণৰ পথ প্ৰদৰ্শন কৰা। এই নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰম এটা শিশুৰ পৰিয়াল, ঘৰৰ মৰ্যাদা, দায়বদ্ধতা, বিশ্বাস, জ্ঞান ইত্যাদি বিষয়ত ৰীতিনীতি পূৰ্ণ কৰাত সহায় কৰে।

● The programme should provide opportunities for exploration and experiential learning, promoting active engagement with people and objects in the environment.

❖ এই পৰিকল্পনাৰ মাধ্যমে যদি একটি শিশু কোন বিষয়ে আগ্ৰহী হয় তা পুঞ্জানুপুঞ্জভাবে পৰীক্ষা কৰে সেই বিষয়ে জ্ঞান দেওয়াৰ ব্যবস্থা সৰবৰাহ কৰে। তাছাড়াও এই প্ৰকল্পৰ মাধ্যমে একটি শিশুকে সেই শিক্ষাকেন্দ্ৰৰ পৰিবেশ জিনিসপত্ৰ এবং মানুষৰ সৈতে সক্ৰিয়ভাবে নিজেৰে নিযুক্ত কৰতে সাহস দেয়।

❖ এই আঁচনিৰ মাধ্যমত যদি এটা শিশুৱে যি কোনো বিষয়ত আগ্ৰহী হয় তেন্তে সেইটো পুঞ্জানুপুঞ্জভাবে পৰীক্ষা কৰি সেই বিষয়ত জ্ঞান দিয়াৰ ব্যবস্থা কৰা। তদুপৰি এই আঁচনিৰ মাধ্যমত এটা শিশুক সেই শিক্ষাকেন্দ্ৰৰ পৰিবেশ, দ্ৰব্যসামগ্ৰী আৰু মানুহৰ লগত সক্ৰিয়ভাবে নিজক নিয়োগ কৰাত সাহস দিয়া।

Outcomes of Early Childhood Education Curriculum :

প্ৰাক্ শৈশবকালীন শিক্ষা—পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিণাম : শিশুৱা—

Children who

- Communicate effectively
- ❖ ফলোৎপাদক স্বৰূপ অন্যেৰ সঙ্গে যোগাযোগ স্থাপন কৰতে সক্ষম।
- ❖ পৰিণাম স্বৰূপে আনৰ লগত যোগাযোগ স্থাপন কৰিবলৈ সক্ষম।
- Display emergent literacy skills, mathematical skills and scientific temperament
- ❖ অত্যাৱশ্যক সাহিত্য সম্পৰ্কিত জ্ঞান এবং বিজ্ঞানৰ প্ৰতিটি শাখাৰ বৈশিষ্ট্য প্ৰদৰ্শন কৰে।

- ❖ অত্যাৱশ্যকীয় সাহিত্য সম্পর্কিত জ্ঞান আৰু বিজ্ঞানৰ প্ৰতিটো শাখাৰ বৈশিষ্ট্য প্ৰদৰ্শন কৰা।
- Express emotions in socially acceptable manner, are socially adaptive and cooperative
- ❖ সামাজিক গ্ৰহণযোগ্য আচৰণে ভাব ও অনুভূতি প্ৰকাশ, পৰিবৰ্তেৰ দ্বাৰা উপযোগী কৰা এৰং সহযোগী কৰা।
- ❖ সামাজিক ভাৱে গ্ৰহণযোগ্য আচৰণ, ভাৱ আৰু অনুভূতিৰ প্ৰকাশ, পৰিবৰ্তনৰ সৈতে উপযোগী আৰু সহযোগী কৰা।
- Have physical control, strength and healthy habits.
- ❖ শাৰীৰিক নিয়ন্ত্ৰণ, শক্তি স্বাস্থ্য সম্বন্ধে সচেতন কৰে গড়ে তোলা।
- ❖ শাৰীৰিক নিয়ন্ত্ৰণ, শক্তি, স্বাস্থ্য সম্বন্ধীয় সচেতনতা গঢ়ি তোলা।

Pedagogical Approaches :

The curriculum adopts a play and activity based approach. Children are visualised as active beings who construct their own knowledge and the process of teaching–learning is one of co-construction of knowledge, with adults as facilitators.

Various approaches are practised for transacting the Early Childhood Education programme. Some commonly adopted approaches are:

শিক্ষাদানেৰ কিছু পদ্ধতি শিক্ষকৰা যাৰ সমকক্ষ হয়—

নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যত্ৰ(ম খেলাধূলা ও কাৰ্যকলাপ ভিত্তিক শি(া অৱলম্বন কৰে। একাটি শিশু দেখাৰ মাধ্যমে নিজৰ জ্ঞান আহৰণ কৰে। পড়ানোৰ পদ্ধতি শি(া এৰং প্ৰাপ্ত-বয়স্কদেৰ দ্বাৰা শি(ামূলক সুযোগ দিয়ে তাদেৰ জ্ঞানেৰ পূৰ্ণগঠন কৰে।

বিভিন্ন শি(াপদ্ধতি অনুশীলনেৰ বিনিময়ে প্ৰাক্-শৈশৱকালীন শি(া পদ্ধতি অগ্ৰসৰ হয়।

সাধাৰণত যেগুলি কাৰ্যকৰী ৰূপ নেয় সেইগুলি হইল—

শিক্ষাদানেৰ কিছু পদ্ধতি যিটোৰ শিক্ষক সকল সমকক্ষ হয়—

নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যত্ৰ(ম, খেলধেমালী আৰু কাৰ্যকলাপভিত্তিক শি(া অৱলম্বন কৰি থাকে। এটা শিশুৱে নিজৰ চকুৱে দেখৰ জৰিয়তে নিজৰ জ্ঞান আহৰণ কৰি থাকে। সঠিক শি(া পদ্ধতি আৰু প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলেৰ দ্বাৰা দিয়া শি(াই সিহঁতৰ জ্ঞানেৰ পূৰ্ণগঠন কৰিবলৈ সঠিক দিশা দেখুৱায়।

বিভিন্ন শি(াপদ্ধতি অনুশীলনেৰ বিনিময়ত প্ৰাক্-শৈশৱকালীন শি(া পদ্ধতি আগুৱাই যায়।

- ❖ **Montessori Method :** This method is characterized by an emphasis on independence, freedom within limits, and respect for a child’s natural psychological development and is transacted through specialised sensorial material.
- ❖ **মণ্টেশ্বৰী পদ্ধতি :** এই পদ্ধতিৰ মূল বৈশিষ্ট্য স্বতন্ত্ৰতাৰ দিকে ঝুঁকি দেওয়া, একাটি নিৰ্দিষ্ট সীমাৰেখাৰ

মধ্যে স্বাধীনতা দেওয়া, শিশুদের স্বাভাবিক শাৰীৰিক বিকাশেৰ প্ৰতি সন্মান, বিশেষ ধৰণেৰ অনুভূতি সম্পন্ন পদাৰ্থ প্ৰয়োগেৰ বিনিময়ে শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতি।

- ❖ **মণ্টেসৰী পদ্ধতি** : এই পদ্ধতিৰ মূল বৈশিষ্ট্য হ'ল শিশুৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ ফালে লক্ষ্য দিয়া। এটা নিৰ্দিষ্ট সীমাৰেখাৰ মাজত স্বাধীনতা দিয়া, শিশুৰ স্বাভাৱিক শাৰীৰিক বিকাশৰ প্ৰতি সন্মান জনোৱা, বিশেষ ধৰণেৰ অনুভূতিসম্পন্ন বস্তু প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতি সাধন।
- ❖ **Reggio Emilia** : Based on the work of Loris Malaguzzi, this is a constructivist approach which focuses on creation of a learning environment that enhances and facilitates children's construction of their own thinking through the combination of communicative, expressive and cognitive languages as they engage actively with people, material and environment.
- ❖ **ৰেজিও ইমিলিয়া** : লৰিস মালাগুজি কৰ্মেৰ উপৰ ভিত্তি কৰা একটা ৰচনাত্মক প্ৰস্তাব যা শিশুৰ মূলক পৰিবেশ সৃষ্টিৰ দিকে দৃষ্টি দেয়। শিশুৰ একেধৰে পৰিবেশ একটা শিশুকে বৰ্ধিত মানেৰ চিন্তাশক্তি(ৰ গঠন কৰতে সুযোগ দেয়। সেইসব চিন্তাশক্তি(যোগাযোগ স্থাপন, ভাবপ্ৰকাশ ও বৌদ্ধিক ভাষাৰ সংযুক্ত(সন্মিলন গঠন কৰে। যখন শিশুটি শিশুৰ একেধৰে পৰিবেশ, মানুহ এবং জিনিষপত্ৰেৰ সহিত সন্নিবিষ্ট(য়ভাবে জড়িত হয়।
- ❖ **ৰেজিও ইমিলিয়া** : লৰিস মালাগুজি কৰ্মৰ ওপৰত ভিত্তি কৰা এটা ৰচনাত্মক প্ৰস্তাব যিয়ে শিশুৰ মূলক পৰিবেশ সৃষ্টিৰ ফালে দৃষ্টি দিয়ে। শিশুৰ একেধৰে পৰিবেশ এটা শিশুক বৰ্ধিত মানৰ চিন্তাশক্তি(গঠন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়ে। সেইবিলাক চিন্তাশক্তি(যে যোগাযোগ স্থাপন, ভাবপ্ৰকাশ আৰু বৌদ্ধিক ভাষাৰ সংযুক্ত(সন্মিলন গঠন কৰে। তেতিয়া শিশুৱে শিশুৰ একেধৰে পৰিবেশ, মানুহ আৰু দ্ৰব্যবস্তুৰ লগত সন্নিবিষ্ট(য়ভাবে জড়িত হয়।
- ❖ **Progressive Method** : This is an eclectic approach which draws from the major child development theories. Recognizing the many paths of learning, latest researches and contemporary work lay the foundation of this framework.
- ❖ **প্ৰগ্ৰেছিভ পদ্ধতি** : ইহা একটা নিৰ্বাচিত প্ৰস্তাব যা বৃহত্তৰ শিশুদেৰ উন্নতিৰ মতবাদগুলিৰ অঙ্কন কৰে শিশুৰ বিভিন্ন পথ চিনিয়ে দেয়, চলমান গবেষণা এবং সমসাময়িক কাৰ্যেৰ দ্বাৰা পৰিকাঠামোৰ ভিত্তি প্ৰস্তৰ স্থাপন কৰা হয়।
- ❖ **প্ৰগ্ৰেছিভ পদ্ধতি** : এইটো এটা নিৰ্বাচিত প্ৰস্তাব যিটোৱে শিশুৰ বৃহত্তম উন্নতিৰ মতবাদবিলাকক অঙ্কন কৰি শিশুৰ বিভিন্ন পথ চিনাকি কৰি দিয়ে, চলমান গবেষণা আৰু সমসাময়িক কাৰ্যেৰ মাধ্যমত শিশুৰ গাঁথনিৰ ভিত্তিপ্ৰস্ত'ৰ স্থাপন কৰা হয়।
- ❖ **Thematic Approach** : Integrated themes and projects form the core content of the curriculum. These themes should enable the children to make meaningful connections among the different concepts and develop holistic understanding of the world around them. The curriculum should be flexible

and responsive to the needs of the children in the class. It is to be constructed to suit the diverse social, cultural, linguistic contexts in the country, and initiate integrated learning.

A programme can adopt any of the above mentioned approaches to transact the curriculum. An integrated daily/ weekly/ monthly programme should be prepared with a well-rounded selection of learning experiences that strengthen all domains of development and are age and developmentally appropriate. The activities for different domains and concepts should be planned purposefully to enable a child to actively engage with and experience the concepts. These will help to consolidate the learning and lay the foundations for future.

Caution should be observed to not equate the curriculum to just an exercise of organising activities, rather it should be viewed as a planned and purposeful intervention and adult child and child to child interaction to facilitate the process of knowing, understanding and construction of knowledge by the children. The aim of the curriculum should be to foster development through integrated activities rather than mere completion of worksheets or repetitive exercises and activities.

To address the needs of the large group of children in one class and multi-age setting, the strategy would be to conduct the activities in large group, small group and individual level.

- ❖ থিমোটিক সুগম : সমস্ত প্রসঙ্গ এবং প্রকল্প পাঠ্যক্রমের সূচিকার মুখ্যভাগ থেকে নেওয়া হয়। এই প্রসঙ্গ শিশুর বিভিন্ন ধরনের চিন্তাধারার মধ্যে অর্থবহুল সংযোগের ব্যবস্থা করে এবং সর্বোপরি তার চারপাশের জগতকে বুঝতে উন্নত করিয়া তোলে। বিদ্যালয়ের শ্রেণীকক্ষের পাঠ্যক্রমটি নমনীয় এবং আঙ্গিকারী এবং নমনীয় হতে হবে। ইহা গঠিত হয় একটি দেশের বিভিন্ন সমাজব্যবস্থা, সাংস্কৃতিক, বহু ভাষিক প্রসঙ্গ আবেদনের মাধ্যমে একটি পুরোপুরি শিক্ষার প্রারম্ভ করে।

এই প্রকল্পে উপরে উল্লেখিত যে কোন বিষয়ের বিনিময়ে নির্ধারিত পাঠ্যক্রমে গ্রহণযোগ্য বা সম্পূর্ণ দৈনিক সাপ্তাহিক, মাসিক প্রকল্প তৈরী করতে হবে। শিক্ষামূলক অভিজ্ঞতার সবদিক বাছাই করে যাতে সার্বিক উন্নতি শক্তিশালী করে তোলা যায়। এই প্রকল্প শিশুদের বয়স এবং বিকাশের জন্য উপযুক্ত হতে হবে। বিভিন্ন স্তরের কার্যকলাপ এবং কার্যকলাপের চিন্তাধারা নিয়ে এমনভাবে পরিকল্পনা করতে হবে যাতে শিশুরা ইচ্ছানুযায়ী সক্রিয়ভাবে জড়িত হয়ে সেই চিন্তাধারা থেকে অভিজ্ঞতা লাভ করে। এই সমস্ত কার্যকলাপ শিশুর শিক্ষাকে দৃঢ় করতে এবং ভবিষ্যতের ভিত্তি প্রস্তুত স্থাপন করতে সাহায্য করে সাবধানতার সহিত লক্ষ্য রাখতে হবে যাবে সংগঠিত কার্যাবলী পাঠ্যক্রমের সমতুল্য না হয়। এটাও লক্ষ্য রাখতে হবে যে এই প্রকল্পটির শুধুমাত্র অনুশীলন, পরিকল্পিত এবং অভিপ্রায় অনুযায়ী সঠিক সময় মত পূর্ণ হয়। প্রাপ্ত বয়স্ক ও শিশুদের মধ্যে বা শিশুদের একে অপরকে ভাব বিনিময়ের মাধ্যমে উভয় উভয়কে জানা বা বোঝার, জ্ঞান গঠনের সুযোগ-সুবিধা দেওয়া এই পাঠ্যক্রমের মূল লক্ষ্য। বেশি প্রশ্ন-উত্তর মূলক কার্যসূচি পূর্ণ করা, বারবার অনুশীলন এবং তার কার্যকলাপ এইসব না করিয়ে শিক্ষাভিত্তিক কার্যাবলীর মধ্য দিয়ে একটি শিশুর উন্নতি পরিপুষ্ট করা।

❖ থিমेटিক সুগম : গোটেই প্ৰসঙ্গ আৰু আঁচনি পাঠ্যক্ৰমৰ সূচীপত্ৰত দিয়া থাকে। এই প্ৰসঙ্গত শিশুৰ বিভিন্ন ধৰণৰ চিন্তাধাৰাৰ মাজত অৰ্থপূৰ্ণ সংযোগৰ ব্যৱস্থা আৰু সমৰ্থনবান শিশুৱে যাতে সিহঁতৰ চাৰিওফালৰ জগতক বুজিবলৈ নিজকে উন্নত কৰি তুলে। বিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীকক্ষৰ পাঠ্যক্ৰমটো নমনীয় আৰু আঞ্জাকাৰী হব লাগিব। এই পাঠ্যক্ৰমটো গঠিত হয় দেশৰ বিভিন্ন সমাজব্যৱস্থা, সাংস্কৃতিক, বহু ভাষিক প্ৰসঙ্গ আবেদনৰ মাধ্যমত এটা পূৰ্ণ শিক্ষা আৰম্ভ কৰে।

এই আঁচনিৰ ওপৰত যি কোনো বিষয়ৰ ওপৰত গ্ৰহণযোগ্য দৈনিক, সাপ্তাহিক আৰু মাহেকীয়া নিৰ্ধাৰিত পাঠ্যক্ৰমৰ আঁচনি তৈয়াৰ কৰিব লাগিব। যাতে শিক্ষামূলক অভিজ্ঞতাৰ সকলো দিশ বিবেচনা কৰি যাতে সাৰ্বিক উন্নতি শক্তিশালী কৰিব পৰা যায়। এই আঁচনি শিশুৰ বয়স আৰু বিকাশৰ বাবে উপযুক্ত হব লাগিব। বিভিন্ন স্তৰত কাৰ্যকলাপ আৰু কাৰ্যকলাপৰ চিন্তাধাৰা এনেদৰে পৰিকল্পনা কৰিব লাগিব যাতে শিশুৱে নিজৰ ইচ্ছানুসৰি সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত হৈ সেই চিন্তাধাৰাৰ পৰা অভিজ্ঞতা লাভ কৰে। এই সমস্ত কাৰ্যকলাপৰ মাধ্যমত শিশুৰ শিক্ষাক দৃঢ় আৰু ভৱিষ্যতৰ ভিত্তিপ্ৰস্তুৰ স্থাপন কৰাত সাহায্য কৰি সাবধানতাৰ সৈতে লক্ষ্য ৰাখিব লাগিব যাতে সংগঠিত কাৰ্যাৱলী পাঠ্যক্ৰমৰ সমতুল্য ন'হয়। এয়াও লক্ষ্য ৰাখিব লাগিব যে, এই আঁচনিটো কেৱল অনুশীলন, পৰিকল্পিত আৰু অভিপ্ৰায় অনুসৰি সঠিক সময়ত পূৰ্ণ হয়। প্ৰাপ্তবয়স্ক আৰু শিশুৰ মাজত বা শিশুৱে এজনে আনজনৰ লগত ভাব বিনিময়ৰ মাধ্যমত এজনে আনজনক ভালদৰে চিনিব পাৰে সেইমতে জ্ঞান গঠনৰ সুযোগ-সুবিধা দিয়া এই পাঠ্যক্ৰমৰ মূল লক্ষ্য। বেছি প্ৰশ্ন-উত্তৰ কাৰ্যসূচী পূৰ্ণ কৰা, বাৰে বাৰে অনুশীলন আৰু কাৰ্যকলাপ কৰাই শিক্ষাভিত্তিক কাৰ্যাবলীৰ মাজেদি এটা শিশুৰ উন্নতি পুৰিপুষ্ট কৰা।

Essential Play and Learning Material :

শিশুৱে প্ৰয়োজনীয় খেলাধূলা ও শিক্ষাৰ সামগ্ৰী —

In early childhood stage, a child learns through interacting with immediate environment hence environment should be stimulating and should have a variety of materials to arouse and sustain the child's curiosity, interest and promote his learning.

প্ৰাক-শৈশবকালীন শিক্ষায় শিশুৱা প্ৰত্যক্ষ অবিলম্বিত পৰিবেশে ভাৱেৰ আদান-প্ৰদানেৰ মাধ্যমে শিক্ষালাভ কৰে তদুপৰি ওই পৰিবেশটি উত্তেজনা পূৰ্ণ এবং বিভিন্ন ধৰণেৰ খেলাধূলাৰ সামগ্ৰী থাকা প্ৰয়োজনীয়। যাতে এই সবেৰ মধ্য দিয়ে শিশুৱেৰ জিজ্ঞাসুমনেৰ জাগৰণ হয়। শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হলেই সেইসব জিজ্ঞাসা ধৰে ৰাখতে পাৰে।

প্ৰাক-শৈশবকালীন শিক্ষাত শিশুৱে যদিও প্ৰত্যক্ষ পৰিবেশত ভাৱেৰ আদান প্ৰদানেৰ মাধ্যমত শিক্ষালাভ কৰি থাকে তদুপৰি সেই পৰিবেশক উত্তেজনা পূৰ্ণ আৰু বিভিন্ন ধৰণেৰ খেলাধূলাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী থকাটো বাঞ্ছনীয়। যাতে এই সকলো দ্ৰব্যবস্তুৰ মাজেদি শিশুৰ মনত জিজ্ঞাসুভাৱেৰ জাগৰণ হয়। শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হলেই সেই সকলো প্ৰশ্ন ধৰি ৰাখিব পাৰে।

- Adequate supply of developmentally appropriate play materials to foster all

round development should be available at the ECCE centre

- ❖ পর্যাপ্ত পরিমাণে শিশুদের বিকাশ সাধনের উপযোগী খেলাধূলার সামগ্ৰী সরবরাহ করা। প্রতিটি শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতিৰ জন্য প্ৰত্যেক শিক্ষাকেন্দ্ৰে এইসব সামগ্ৰী মজুত থাকা দৰকাৰ।
- ❖ শিশুৰ পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে বিকাশ সাধনৰ কাৰণে উপযোগী খেলাধেমালীৰ সামগ্ৰী সরবরাহ কৰা। প্ৰতিটো শিশুৰ সাৰ্বিক উন্নতিৰ কাৰণে প্ৰতিটো শিক্ষাকেন্দ্ৰত এইবোৰ সামগ্ৰী মজুত ৰখা দৰকাৰ।
- The materials should be safe, clean and in good conditions. Sufficient quantity should be available to work in small groups and it should be easily accessible to the child.
- ❖ শিশুদের ব্যবহৃত এই খেলাধূলার সামগ্ৰীগুলি যেন নিৰাপদ, পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন এবং ভালো অবস্থায় থাকে এইদিকে খেয়াল ৰাখতে হবে। পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে শিশুদের খেলাধূলার সামগ্ৰী থাকা দৰকাৰ যাতে শিশুৱা ছোট ছোট দলগত ভাবে কাৰ্য কৰতে পাৰে এবং শিশুৱা যাতে অনায়াসে এইসব সামগ্ৰীৰ নিকট যেতে পাৰে এইৰকম জায়গায় ৰাখতে হবে।
- ❖ শিশুৰে ব্যৱহাৰ কৰা এইবোৰ খেলধেমালিৰ সামগ্ৰী বোৰ যেনে নিৰাপদ, পৰিষ্কাৰ আৰু ভাল অৱস্থাত থাকে এইফালে চকু দিব লাগিব। শিশুৰে যাতে সৰু সৰু দলত বিভক্ত হৈ মিলি-জুলি খেলিব পাৰে সেই কাৰণে পৰ্যাপ্ত পৰিমাণৰ খেলধেমালীৰ সামগ্ৰী সিহঁতৰ ওচৰত মজুত থাকিব লাগিব।
- The materials should promote gross and fine motor development and help the child to discover and explore including constructing and reconstructing. It should promote sensory exploration and social interaction along with creative expressions through arts, painting, etc.
- ❖ এইসব খেলাধূলার সামগ্ৰী শিশুৱা স্কুল এবং সূক্ষ্ম গতিশীল উন্নতিতে উৎসাহের যোগান দেয় এবং শিশুদেরকে নতুন কিছু আবিষ্কাৰ কৰতে ও অনুসন্ধানৰ মাধ্যমে গঠিত এবং পূৰ্ণগঠিত কৰতে সাহায্য কৰে। শিল্পকলা ও ছবিতো ৰং কৰাৰ মাধ্যমে একটা শিশু আনুভূতিক অনুসন্ধান ও পৰস্পৰ ভাৱ বিনিময়ৰ মাধ্যমে সক্ৰিয়ভাৱে জ্ঞান আহৰণ কৰতে পাৰে।
- ❖ এইবোৰ খেলধেমালীৰ সামগ্ৰীবিলাকে শিশুৰ স্কুল আৰু সূক্ষ্ম গতিশীল উন্নতিত উৎসাহৰ যোগান দিয়ে আৰু শিশুক নতুন কিবা আবিষ্কাৰ কৰিব অথবা অনুসন্ধানৰ মাজে দি এটা শিশুৰে আনুভূতিক অনুসন্ধান কৰি পৰস্পৰ ভাৱ বিনিময়ৰ মাধ্যমত সক্ৰিয়ভাৱে জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে।

Some essential play materials are :

কিছু দৰকাৰী খেলাধূলার সামগ্ৰী —

Indoor Material

ঘরের ভিতরে খেলার সামগ্ৰী—

- Blocks for constructive play

- ❖ কাঠেৰ বা প্লাষ্টিকৰ ব্লক যাতে শিশুৱা গঠনমূলক খেলা খেলতে পারে।
- ❖ কাঠৰ বা প্লাষ্টিকৰ ব্লক যাতে শিশুৱে গঠনমূলক খেল খেলিব পাৰে।
- Manipulative toys
- ❖ দক্ষতাৰ সহিত আচৰণানুযায়ী ব্যবহার করা যায় এইরূপ খেলনা (জিলস, পাজল)
- ❖ দক্ষতাৰ সৈতে আচৰণানুযায়ী ব্যবহার করা যায় এনে খেলৰ সামগ্ৰী বোৰ (জিলস, পাজল)
- Material for imaginative play /Dramatic play – dolls, puppets, masks, kitchen sets, mirrors, old spectacle frames, purses, old shoes, weighting scales, clock etc.
- ❖ কল্পনাত্মক এবং নাটকীয় খেলা খেলার জন্য সামগ্ৰী যেমন- পুতুল, কাঠপুতুলী, মুখোশ, রান্নাঘরের জিনিসপত্র, আয়না, পুরানো চশমাৰ খোল, লেডিসব্যাগ, পুরানো জুতো, ঘড়ি, দাড়িপাল্লা ইত্যাদি।
- ❖ কল্পনাত্মক আৰু নাটকীয় খেলৰ কাৰণে সামগ্ৰী যেনে- পুতলা, কাঠপুতলা, মুখা, পাকঘৰৰ বস্তু, দাপোন, পুৰণি চছমাৰ কভাৰ, লেডিছবেগ, পুৰণি জুতা, ঘড়ি, দাড়িপাল্লা ইত্যাদি।
- Material to develop Language skills – books and picture books, storytelling aid, puppets, story cards, sound board, conversation cards, flash cards, picture dominoes, collection of rhymes and stories, visual discrimination and auditory and visual association materials, slates, chalks, crayons, blackboard, drawing paper, etc.
- ❖ ভাষাৰ উন্নতিৰ দিকে লক্ষ্য ৰেখে শিশুদেৰ বিভিন্ন জিনিস বা বস্তু যেমন- বই, ছবিৰ বই, গল্পবলাৰ জন্য সহযোগী জিনিসপত্ৰ, কাঠপুতুলী, গল্প বলাৰ জন্য কাৰ্ড কথোপকথোনেৰ জন্য কাৰ্ড, কবিতা ও গল্পেৰ সংগ্ৰহ স্লেইট, চক, মোমেৰ পেঙ্গিল ব্লেকবোৰ্ড, আৰ্টপেপাৰ দৃশ্যগত বা শব্দগত ভাবে ব্যবহৃত হওয়া সামগ্ৰী ইত্যাদি।
- ❖ ভাষাৰ উন্নতিৰ ফালে লক্ষ্য ৰাখি শিশুৰ বিভিন্ন বস্তু যেনে- কিতাপ, অঙ্কনৰ কিতাপ, সাধুকথা, কাহিনীৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ কাৰণে সহযোগী বস্তুসামগ্ৰী, কাঠপুতুলী, কাহিনী কথা কোৱাৰ কাৰণে কাৰ্ড, কথোপকথোনেৰ বাবে কাৰ্ড, স্লেইট, চক, মোমৰ পেঙ্গিল, ব্লেকবোৰ্ড, আৰ্টপেপাৰ দৃশ্যগত বা শব্দগত ভাবে ব্যবহৃত হোৱা সামগ্ৰী ইত্যাদি।
- Material to develop cognitive skills – sound boxes, visual discrimination cards, touch cards, feel bag, food items of varying kind to develop sensory skills, number domino cards, picture jigsaw and self-correcting puzzles for matching, sorting, arranging, classifying, problem solving, memory and sequential thinking to develop cognitive skills and materials in the environment
- ❖ শিশুদেৰ চিন্তাশক্তিৰ দিকে লক্ষ্য ৰেখে বিভিন্ন জিনিসপত্ৰ যেমন- সাউণ্ডবক্স, স্পৰ্শকাৰ্ড, অনুভব কৰাৰ ব্যাগ, দৃশ্যগত বিভেদ কাৰ্ড, বিভিন্ন ধৰণেৰ খাদ্যসামগ্ৰী যাৰ মাধ্যমে অনুভূতিৰ বিকাশ হয়, সংখ্যা মিলানোৰ কাৰ্ড, জিপস ও পাজল ইত্যাদি।

- ❖ শিশু সকলোৰ চিন্তাশক্তিৰ ফালে লক্ষ্য ৰাখি বিভিন্ন বস্তুসামগ্ৰী যেনে— শব্দবাকছ, স্পৰ্শকাৰ্ড, অনুভৱ কৰিব পৰা টোপালা, দৃশ্যগত বিভেদ কাৰ্ড, বিভিন্ন ধৰণৰ খাদ্যসামগ্ৰী যিবিলাকৰ মাধ্যমত অনুভূতিৰ বিকাশ হয়, সংখ্যা মিলোৱাৰ কাৰ্ড, জিপছ ও পাজল ইত্যাদি।
- Musical instruments
- ❖ গান-বাজনাৰ জন্য সামগ্ৰী।
- ❖ বাদ্য-সঙ্গীতৰ সামগ্ৰী।
- Art material for creative expression such as paints, crayons, pencil, paint brushes, cotton, threads, clay, knife, papers, scissors, cloth, gum and fevicol, bead, etc.
- ❖ সৃজনশীল অভিজ্ঞতাৰ জন্য শিল্পকলা সম্বন্ধীয় সামগ্ৰী যেনে- ৰং পেন্সিল, ৰং তুলি, পেন্সিল, সূতা, কাডামাটি, ছুৰি, পেপাৰ, কাঁচি, কাপড়, গম, ফেবিকল, পুঁতি ইত্যাদি।
- ❖ সৃজনশীল অভিজ্ঞতাৰ কাৰণে শিল্পকলা সম্বন্ধীয় সামগ্ৰী যেনে- ৰং পেঞ্চিল, ৰং তুলি, পেন্সিল, সূতা, বোকামাটি, কঠাৰি, ছুৰি, পেপাৰ, কেচি, কাপোৰ, গম, ফেবিকল ইত্যাদি।

In addition to locally available material, teachers/caregivers can develop play and learning material for specific activities planned in the programme.

তাছাড়াও শিক্ষয়িত্ৰীৰা / যত্নকাৰীৰা তাৰে পৰিকল্পিত প্ৰকল্পেৰ জন্য স্থানীয়ভাৱে সুলভ বস্তু দিয়ে কোন চিন্তাশীল সামগ্ৰী তৈৰী কৰতে উৎসাহিত কৰতে পাৰেন।

ইয়াৰ উপৰিও শিক্ষয়িত্ৰীৰে / যত্নকাৰীৰে তেওঁলোকৰ পৰিকল্পিত আঁচনিৰ কাৰণে স্থানীয়ভাৱে সুলভ বস্তু দি যি কোন চিন্তাশীল সামগ্ৰী তৈয়াৰী কৰাত উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

Outdoor Materials

বাহিৰেৰ খেলাধূলাৰ জন্য খেলাৰ সামগ্ৰী—

- Play equipment to build balancing, jumping, climbing, swinging, swaying, cycling, etc.
- ❖ খেলাধূলাৰ সামগ্ৰী ভাৰসাম্য গঠন কৰাৰ জন্য দৌড়ৰাপ, বুলবাৰ, বুলনা ইত্যাদি, ইত্যাদি।
- ❖ খেলধেমালীৰ সামগ্ৰী ভাৰসাম্য গঠন কৰাৰ কাৰণে দৌৰমৰা, দোলনা ইত্যাদি।
- Materials like large or small balls, old tyres, rings, etc. for throwing, catching, kicking, rolling, etc.
- ❖ ছোট বল, বড় বল, পুরানো টায়ার, বুলবাৰ ৰিং ইত্যাদি, ছুঁড়ে ফেলা আবার তা হাত দিয়ে ধরা, লাথি মারা, গড়ানোর সামগ্ৰী।
- ❖ সৰু বল, ডাঙৰ বল, পুৰণি টায়াৰ, দুৰিবৰ কাৰণে ৰিং ইত্যাদি। বস্তু বা বল হাতৰ পৰা এৰি দি আকৌ তাক ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা, লাথ মৰা ইত্যাদিৰ বাবে বস্তুসামগ্ৰী।
- Sand and water play arrangement with sand pit, mugs, spoons, cups, bucket,

sieves, strainer, etc.

- ❖ বালি ও জল দিয়ে খেলাধুলার জন্য বালিৰ কূপ চামচ, কাপ, ছাকনি ইত্যাদি সামগ্ৰীৰ আয়োজন করতে হবে।
- ❖ বালি আৰু পানী দি খেলখেলামীৰ কাৰণে বালিৰ কুৰা, কাপ, বাল্টি ইত্যাদি সামগ্ৰীৰ আয়োজন কৰি দিব লাগিব।

Assessment :

মূল্যায়ণ —

Assessment is an essential and integral component of any ECCE programme to ensure that the programme remains child centric and the experiences and activities are planned according to the level of the child. It gives an insight into children's interests, achievements and possible difficulties in their learning from which next steps in learning and teaching can be planned and thereby provides a platform to support the planning of a coherent curriculum for progression in learning. In order to ensure that the programme is responsive to the developmental needs of the child, it is essential to maintain their developmental and learning profile.

The purpose of assessment is to give useful information about children's learning and development to the adults providing the programme as also to children and their families. It also helps ensure early identification of developmental delays, special educational needs and particular abilities. Assessment contributes to evaluation, revision, and development of programmes.

মূল্যায়ণ হ'ছে ই.সি.সি.ই. প্ৰোগ্ৰামেৰ অত্যন্ত জৰুৰী ও অটুট উপাদান ই.সি.সি.ই প্ৰোগ্ৰাম শিশুকেন্দ্ৰিক এবং তার বোঝা ও গ্ৰহণেৰ উপৰ ভিত্তি কৰে কাৰ্য্যাবলী ও অভিজ্ঞতাৰ পৰিকল্পনা কৰা হয়। শিশুদেৰ মনেৰ ইচ্ছা, সাফল্য এবং শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰে সন্তোষ্য অসুবিধা থেকে শুরু কৰে শিক্ষা এবং শিক্ষাপদ্ধতিৰ কোন নতুন পদক্ষেপ নিতে হবে তা পৰিকল্পনা কৰে। শিক্ষা পদ্ধতিৰ উন্নতিৰ জন্য শিক্ষাৰ সাথে সংযুক্ত পাঠ্যক্ৰমেৰ পৰিকল্পনাৰ মাধ্যমে ভবিষ্যতেৰ মঞ্চ গড়তে শিশুদেৰকে সাহাৰা দেয়। এ ব্যাপাৰে সুনিশ্চিত থাকতে হবে যাতে এই প্ৰোগ্ৰাম একটি শিশুৰ উন্নতিকৰণেৰ সকল প্ৰয়োজনেৰ জন্য দায়বদ্ধ থাকে এই প্ৰোগ্ৰামেৰ জন্য অত্যন্ত জৰুৰী দিক হ'ছে শিক্ষা এবং উন্নতিকে সমৰ্থন কৰা।

এই মূল্যায়ণেৰ অভিপ্ৰায় হ'ছে এই প্ৰোগ্ৰামেৰ মাধ্যমে প্ৰাপ্তবয়স্কদেৰ দ্বাৰা শিক্ষা ও উন্নতিৰ বিষয়ে শিশুকে ও তার পৰিবাৰকে উপযুক্ত তথ্য দান। ইহা কোন শিশু যদি শাৰীৰিক ও মানসিক উন্নতিৰ দিকে পিছিয়ে থাকে তার প্ৰাথমিক পৰিচিতি গৈয় বিশেষ ধৰণেৰ শিক্ষা পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। ক্ৰমবিকাশ, পুনৰাবৃত্তি এবং এই প্ৰোগ্ৰামেৰ উন্নতিকৰণ এই মূল্যায়ণেৰ অন্তৰ্গত।

মূল্যায়ণ হৈছে ই.সি.সি.ই. প্ৰোগ্ৰামেৰ অত্যন্ত দৰকাৰী আৰু বিশেষ উপাদান। ই.সি.সি.ই -ৰ আঁচনি শিশুকেন্দ্ৰিক আৰু ইয়াক বুজি পোৱা আৰু গ্ৰহণ কৰাৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কাৰ্য্যাবলী আৰু

অভিজ্ঞতাৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছে। শিশুৰ মনৰ ইচ্ছা, সাফল্য আৰু শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সম্ভাৱ্য অসুবিধাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শিক্ষা আৰু শিক্ষাপদ্ধতিৰ কোনো নতুন পদক্ষেপ লব লাগে সেইটো পৰিকল্পনা কৰা। শিক্ষা পদ্ধতিৰ উন্নতিৰ কাৰণে শিক্ষাৰ লগত সহ-পাঠ্যক্রম পৰিকল্পনাৰ মাজেৰে ভবিষ্যতৰ মঞ্চ গঢ়াত শিশুক সহায় কৰে। এটা বিষয়ত সুনিশ্চিত থাকিব লাগিব যাতে এই আঁচনিত এটা শিশুৰ উন্নতিৰ কাৰণে দায়বদ্ধ থাকিব লাগিব। এই আঁচনিৰ জৰুৰি বিষয় হ'ল শিক্ষা আৰু উন্নতিক সমৰ্থন কৰা।

এই মূল্যায়নৰ অভিপ্ৰায় হ'ল এই আঁচনিৰ মাজেদি প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলৰ দ্বাৰা শিক্ষা আৰু উন্নতিৰ বিষয়ত শিশুক আৰু তাৰ পৰিয়ালক উপযুক্ত তথ্য দান। যদি কোনো শিশু শাৰীৰিক আৰু মানসিক উন্নতিত পিছপৰি থাকে তেনেহ'লে তাক প্ৰাথমিক চিনাক্ত দি বিশেষ ধৰণৰ শিক্ষা পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। ক্ৰমবিকাশ, পুনৰাবৃত্তি আৰু এই প্ৰোগ্ৰামৰ উন্নতিকৰণ এই মূল্যায়নৰ অন্তৰ্গত।

The areas of assessment :

- The child's interest and participation
- Skills and abilities
- Social interactions

মূল্যায়নৰ ক্ষেত্ৰ :-

- ❖ শিশুদেৰ ইচ্ছা এবং যোগদান
- ❖ দক্ষতা এবং সমক্ষমতা
- ❖ সামাজিক ভাব বিনিময়।

মূল্যায়নৰ ক্ষেত্ৰ :-

- ❖ শিশুৰ ইচ্ছা আৰু যোগদান
- ❖ দক্ষতা আৰু সমক্ষমতা
- ❖ সামাজিক ভাব বিনিময়।

The assessment of the children should be formative, continuous and flow from the experiences planned in the curriculum. Formative continuous assessment implies documenting the development of the child, by interpreting the evidence from the day to day experiences of the child with the purpose of recognising and encouraging strengths and addresses learning/developmental gaps.

Teachers need to evaluate each child's progress/development on an ongoing basis, through observations of their behaviour; their artwork and other products. Home-based observations may also be conducted. The current level of performance should be rewarded to reinforce small steps of accomplishments towards the long term goals. Portfolio should be maintained for individual child. It should contain anecdotal records, developmental checklists, samples of drawing, writing and other activities, observation notes and parent teacher meeting notes.

শিশুদেৰ মূল্যায়নটি গঠনমূলক, স্থায়ী এবং পৰিকল্পিত পাঠ্যক্রমেৰ অভিজ্ঞতা থেকে নিৰ্গত হতে

হবে। গঠনমূলক, স্থায়ী মূল্যায়ণ শিশুৰ উন্নতি নথিপত্ৰভুক্ত আছে তা ইঙ্গিত দেয় এই প্ৰামাণপত্ৰ একটা শিশুৰ প্ৰত্যেকদিনেৰ অভিজ্ঞতা ব্যাখ্যায়িত কৰে। শিশুৰ শিক্ষা ও উন্নতিৰ বাপাৰে অক্ষমতা বা দুৰ্বলতাৰ সঙ্গৈ পৰিচিতি লাভ কৰাৰ এবং সেই সব ক্ষেত্ৰে নজৰ দিতে ও সাহসেৰ যোগান দিতে সাহায্য কৰে।

মাতৃশিক্ষিগণকে প্ৰতিটি শিশুৰ ব্যবহাৰ, অক্ষনশৈলী ও অন্যান্য ব্যাপাৰেৰ প্ৰতি নজৰ রেখে তাৰে প্ৰগতিৰ উপৰ মূল্য দেওয়া দৰকাৰ। বাড়িতে শিশুৰেৰ আচৰণ ও ব্যবহাৰ সম্পৰ্কেও খবৰাখবৰ রাখতে হবে সম্পন্ন কৰা কাৰ্যেৰ বৰ্তমান স্তৰেৰ উপৰ ভিত্তি কৰে পুৰস্কাৰেৰ মাধ্যমে শক্তিশালী কৰে দীৰ্ঘ সময়ব্যাপী লক্ষ্যেৰ জন্য ছোট পদক্ষেপ সম্পাদন কৰতে হবে।

প্ৰতিটি শিশুৰ জন্য একটা ব্যক্তিগত কাগজ রাখাৰ ব্যাগ রাখতে হবে যাৰ মাধ্যমে তালিকাভুক্ত নিজস্ব ক্ষুদ্ৰ উপখ্যান উন্নতিৰ তালিকা, অক্ষনেৰ, লেখাৰ ও অন্যান্য কাৰ্যকলাপেৰ নমুনা পৰিলক্ষ্যেৰ নোট এবং শিক্ষিকা ও অভিভাবকদেৰ সাক্ষাৎকাৰেৰ নোট ইত্যাদি যাবতীয় তথ্য তুলে রাখতে হবে।

শিশুৰ মূল্যায়ণ গঠনমূলক, স্থায়ী আৰু পৰিকল্পিত পাঠ্যক্ৰমৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা নিৰ্গত হ'ব লাগিব। গঠনমূলক, স্থায়ী মূল্যায়ণ, শিশুৰ উন্নতি নথিপত্ৰভুক্ত আছে সেই ইঙ্গিত দিয়ে এই প্ৰমাণপত্ৰ এটা শিশুৰে প্ৰতিটোদিনৰ অভিজ্ঞতা ব্যাখ্যা কৰে। শিশুৰ শিক্ষা আৰু উন্নতিৰ কাৰণে অক্ষমতা বা দুৰ্বলতাৰ প্ৰতি চিনাক্ত লাভ কৰা আৰু সেই সকল ক্ষেত্ৰত চকু দি তাক সাহসৰ দি সহায় কৰিব লাগিব।

মাতৃশিক্ষিকা সকলক প্ৰতিটো শিশুৰ ব্যৱহাৰ, অক্ষণপ্ৰণালী আৰু আন ক্ষেত্ৰত প্ৰতি চকু দি সিহঁতৰ প্ৰগতিৰ ওপৰত মূল্য দিয়া উচিত। ঘৰত শিশুৰ আচৰণ আৰু ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে খবৰ ৰাখিব লাগে। সিহঁতৰ সম্পন্ন কৰা কৰ্মৰ বৰ্তমান স্তৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পুৰস্কাৰৰ মাজেদি শক্তিশালী কৰি দীৰ্ঘ সময়কাল ধৰি চকু দি কিছু সৰু পদক্ষেপ সম্পাদন কৰিব লাগিব।

প্ৰতিটো শিশুৰ লগত এখনকৈ কাগজৰ টোপোলা ৰাখিব লাগিব য'ত শিশুৰে সিহঁতৰ তালিকাভুক্ত নিজৰ উন্নতিৰ তালিকা, অক্ষন, লিখা আৰু আন কামবোৰৰ নমুনা পৰিলক্ষণেৰ নোট আৰু শিক্ষিকা, অভিভাবকৰ সাক্ষাৎকাৰৰ বিষয়ত যাবতীয় তথ্য সংগ্ৰহ কৰি ৰাখিব পাৰে।

Role of Caregiver/Teacher :

The caregivers/ teachers in an ECCE programme are facilitators who engage children in multiple experiences to foster their all-round development.

They play the following roles :

- Observe children to identify their needs and capabilities and move with the pace of the child's development
- Plan developmentally appropriate, holistic and challenging/stimulating activities and environment
- Focus not only on planning and conducting activities but also on continuous processes for interaction and relating learning to child's environment.
- Create nurturing and positive relationships with children and among children

- Organise supportive learning environment by taking care of aspects such as the arrangement of the physical environment and equipment; the scheduling of activities and events and groupings
- Work in partnership with parents/family
- Facilitate learning to meet the objectives of the curriculum
- Help in early identification and intervention for children with special needs

To accomplish the above the teachers need to enjoy being with young children, be knowledgeable about children's development and early childhood curriculum and should be skilled at implementing the curriculum. Thus, the teachers should have suitable qualification and appropriate training

শিক্ষিকা বা পরিচারিকার ভূমিকা :

ই.সি.সি.ই প্রোগ্রামে শিক্ষিকা বা পরিচারিকারা শিশুদের খেলাধূলা ভিত্তিক শিক্ষায় নিযুক্ত করে তাদের বহুমুখী প্রতিভার মাধ্যমে সর্বাঙ্গীন উন্নতি পরিপুষ্ট করতে সুযোগ দেয়।

তাহারা যে-সকল পদ্ধতিতে নিজেদের ভূমিকা পালন করে থাকে সেগুলো হলো—

- ❖ শিশুদের নিজস্ব প্রয়োজনীয়তা এবং সামর্থকে বুঝতে হবে এবং সেভাবে শিশুদের উন্নতির দিকে এগিয়ে যাওয়া।
- ❖ সর্বাঙ্গীন উন্নতির জন্য সঠিক এবং প্রতিস্পর্ধা বা কার্যাবলীর পরিকল্পনা করতে হবে।
- ❖ শুধুমাত্র কার্যকলাপ, পরিকল্পনার দিকে লক্ষ্য না রেখে সেইসব কার্যকলাপ পরিচালিত করতে হবে। ক্রমাগত প্রক্রিয়ার মাধ্যমে শিশুদেরকে শিক্ষা সম্পর্কিত পরিবেশের প্রতি আকর্ষিত করতে হবে।
- ❖ শিশুরা যাতে নিজেদের মধ্যে সুন্দর এবং সুস্থ সম্পর্ক গড়ে তুলতে পারে সেদিকে নজর দিতে হবে।
- ❖ শিশুরা যাতে দলগতভাবে খেলাধূলা করতে পারে, নির্দিষ্ট সময়সীমার মধ্যে কার্যাবলী সম্পাদন করতে পারে এবং শারিরীক কসরৎ করার জন্য উপযুক্ত সরঞ্জাম ব্যবস্থাপনার দিকে লক্ষ্য রাখা।
- ❖ অভিভাবকদের সঙ্গে মিলিতভাবে শিশুদের উন্নতির জন্য কাজ করা।
- ❖ উপযুক্ত শিক্ষাব্যবস্থার মাধ্যমে শিশুরা যাতে পাঠ্যক্রমের লক্ষ্যের সহিত সন্মুখীন হতে পারে সেদিকে লক্ষ্য রাখতে হবে।

উপরে উল্লিখিত বিষয়গুলি সম্পাদন করার জন্য শিক্ষিকাকে শিশুদের সঙ্গে আনন্দদায়ক পরিবেশে মেলামেশা করতে হবে। শিশুদের শৈশবকালীন উন্নতির ব্যাপারে নির্দিষ্ট জ্ঞান থাকা অবশ্যক এবং প্রাক-প্রাথমিক শৈশবকালীন পাঠ্যক্রম এবং পাঠ্যক্রমকে কার্যে পরিণত করার জন্য দক্ষ হতে হবে।

শিক্ষিকা বা পৰিচাৰিকাৰ ভূমিকা :

ই.সি.সি.ই আঁচনিত শিক্ষিকা বা পৰিচাৰিকাই শিশুক খেলখেমালী ভিত্তিক শিক্ষাত নিযুক্ত কৰি তাৰ বহুমুখী প্ৰতিভাৰ মাজেদি সৰ্বাঙ্গীন উন্নতি পৰিপুষ্ট কৰাৰ সুযোগ দিয়ে। তেওঁলোকে যি-বোৰ পদ্ধতিৰে নিজৰ ভূমিকা পালন কৰি থাকে সেইবোৰ হল—

- ❖ শিশুৱে তাৰ নিজৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু সামৰ্থ বুজিব লাগিব আৰু সেইদৰে সিহঁতৰ উন্নতিৰ ফালে আগবঢ়াই লৈ যাব লাগিব।
- ❖ সৰ্বাঙ্গীন উন্নতিৰ কাৰণে সঠিক আৰু প্ৰত্যাহান বা কাৰ্য্যাবলীৰ পৰিকল্পনা কৰিব লাগিব।
- ❖ অকল কাৰ্য্যকলাপ, পৰিকল্পনাৰ ফালে চকু নিদি সেইবোৰ কাৰ্য্যকলাপ পৰিচালিত কৰিব লাগিব। ক্ৰমাগত প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেদি শিশুৰ শিক্ষা সম্পৰ্কীয় পৰিবেশৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰিব লাগিব।
- ❖ শিশুৱে যাতে নিজৰ মাজত সুন্দৰ আৰু সুস্থ সম্পৰ্ক গঢ়ি তুলিব পাৰে সেইফালে দৃষ্টি দিব লাগিব।
- ❖ শিশুৱে যাতে একেলগে মিলি-জুলি খেলখেমালী কৰিব পাৰে, নিৰ্দিষ্ট সময়সীমাৰ মাজত নিজৰ কাৰ্য্যাবলী সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰে আৰু শাৰীৰিক অনুশীলনৰ কাৰণে বস্তুসামগ্ৰীৰ যোগান পায় সেইফালে চকু ৰাখিব লাগিব।
- ❖ অভিভাবকসকলৰ লগত সহযোগ কৰি শিশুৰ উন্নতিৰ কাৰণে কাম কৰিব লাগিব।
- ❖ উপযুক্ত শিক্ষাব্যৱস্থাৰ মাজেদি শিশুৱে যাতে পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্যত উপনীত হব পাৰে সেইফালে চকু দিব লাগিব।

ওপৰত উল্লেখ কৰা বিষয়বোৰ সম্পাদন কৰাৰ কাৰণে শিক্ষিকা সকলক শিশুৰ লগত আনন্দদায়ক পৰিৱেশত মিলি-জুলি থাকিব লাগিব। শিশুৰ শৈশৱকালত উন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত নিৰ্দিষ্ট জ্ঞান থকা আৱশ্যক আৰু প্ৰাক্-প্ৰাথমিক শৈশৱকালত পাঠ্যক্ৰমক বাস্তৱিকভাৱে সুস্থভাৱে সম্পন্ন কৰিবৰ বাবে দক্ষ হব লাগিব।

Role of Parent/Family :

The young child spends most of the time at home and much of the early learning occurs through the child's day to day interactions with the family. The parents have a major role to play in the child's development, much beyond merely being around the child and providing food and other basic needs. Parents need to :

- Provide a conducive environment at home for optimal development and learning and spend quality time with the child
- Encourage exploration and experimentation at home and optimally utilise the ample opportunities for incidental and lifelong learning arising from the daily activities
- Play a cooperative role and establish a relationship of trust and mutual respect

with the teacher/caregiver at the ECCE centre

- Share and plan the development of their child along with the teacher/caregiver
- Participate in the open days and other events for parents and community
- Not to force formal learning and competition at this early age and respect children's abilities and personalities.

অভিভাবকদের ভূমিকা :

শিশুরা তাদের অধিকাংশ সময় নিজেদের বাড়িতে অতিবাহিত করে। প্রত্যেকদিন পরিবারের সঙ্গে নিজেৰে ঘনিষ্ঠভাবে জড়িত হয়ে প্রাথমিক শিক্ষালাভ করে থাকে। একটি শিশুর সৰ্বাঙ্গীন উন্নতিৰ জন্য অভিভাবকৰা একটি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে থাকেন। শিশুদেৰ আশেপাশে খুব বেশি পৰিমাণে যুক্ত থাকা, খাদ্য যোগান দেওয়া এবং শিশুদেৰ মৌলিক চাহিদা পূৰ্ণ কৰা ছাড়াও অভিভাবক আৰো অনেক কিছু শিশুদেৰকে দেওয়া দৰকাৰ আছে যেমন— বাড়িতে চূড়ান্ত মানেৰ বিকাশ ও শিক্ষা সহায়ক পৰিবেশ গড়ে তুলতে হৰে। একটি শিশুৰ জীৱনেৰ ভালো সময়গুলো শিশুদেৰ সঙ্গে অতিবাহিত কৰতে হৰে।

- ❖ দৈনন্দিন কাৰ্যকলাপেৰ মাধ্যমে একটি শিশু তাৰ ঘৰেই আজীৱন শিক্ষা জন্ম নেয়। একটি শিশুকে পৰীক্ষা-নীৰিক্ষা পুঞ্জানুপুঞ্জ ৰূপে অনুসন্ধান ও হাতেকলমে প্ৰয়োগেৰ সুযোগ দিয়ে তাকে স্বাবলম্বী কৰা হয়।
- ❖ ইসিসিই শাখাৰ শিক্ষিকাদেৰ সহিত সহায়ক হিসাবে কাজ কৰতে হৰে। শিক্ষিকাদেৰ সহিত বিশ্বাস এবং পাৰস্পৰিক সন্মানেৰ পৰিবেশ গড়ে তুলতে হৰে।
- ❖ শিক্ষিকাদেৰ সহিত শিশুদেৰ বিকাশ সম্বন্ধীয় পৰিকল্পনা কৰতে হৰে এবং পৰিকল্পনাৰ ফলস্বৰূপ কোনৰূপ বিকাশ ঘটলে তা শিক্ষিকাদেৰ সঙ্গে এই খবৰ ভাগ কৰে নিতে হৰে।
- ❖ অভিভাবক কোন ঘটনাৰ জন্য খোলামনে কোন সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানে অংশগ্ৰহণ কৰা উচিত।
- ❖ এই ছোট বয়সেৰ বাচ্চাদেৰ প্ৰথাগত পড়াশুনা বা প্ৰতিযোগিতায় অংশগ্ৰহণেৰ ব্যাপাৰে বাধ্য কৰা উচিত নয়। শিশুদেৰ দক্ষতা এবং ক্ষমতাৰ প্ৰতি উৎসাহ প্ৰদৰ্শন কৰতে হৰে।

অভিভাবকৰ ভূমিকা :

শিশুৰে সিহঁতৰ অধিকাংশ সময় ঘৰতে অতিবাহিত কৰি থাকে। প্ৰতিটো দিন শিশুৰে সিহঁতৰ পৰিয়ালৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত হৈ প্ৰাথমিক শিক্ষালাভ কৰি থাকে। এটি শিশুৰ সৰ্বাঙ্গীন উন্নতিৰ বাবে অভিভাবকে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰি আছে। শিশুৰ চাৰিওফালে পুষ্টিকৰ খাদ্যৰ যোগান দিয়া অতি আৱশ্যক। শিশুৰ মৌলিক আৰু মানসিক চাহিদা পূৰ্ণ কৰাৰ অধিকাৰ অভিভাবকৰ আৰু কেইটামান আৱশ্যকীয় কাম কৰিব লগীয়া আছে। যেনে— ঘৰৰ পৰিবেশক চূড়ান্ত শিক্ষা সহায়ক পৰিবেশ আৰু শিশুৰ মানসিক ভাৰসাম্য বজাই ৰাখিব লাগিব। শিশুৰ লগত অভিভাবকে যাতে ভাল সময় কটাব পাৰে সেইপিনে লক্ষ্য ৰাখিব লাগিব।

- ❖ দৈনন্দিন কাৰ্যকলাপৰ মাজেদি এটা শিশুৰে তাৰ ঘৰতেই শিক্ষাৰ প্ৰাথমিক শিক্ষা লৈ আছে।

এটা শিশুক পৰীক্ষা-নীৰিক্ষা কৰি তাক পুঞ্জানুপুঞ্জভাৱে অনুসন্ধান আৰু নিজ হাতেৰে প্ৰয়োগৰ সুযোগ দি তাক স্বাৱলম্বী কৰি তুলিব লাগে।

- ❖ ইসিসিই শাখাৰ শিক্ষিকাসকলৰ লগত সহায়ক হিচাপে কাম কৰিব লাগিব। শিক্ষিকাসকলৰ লগত বিশ্বাস আৰু পাৰস্পৰিক সন্মানৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব লাগিব।
- ❖ শিক্ষিকাসকলৰ সৈতে শিশুৰ বিকাশ সম্বন্ধীয় পৰিকল্পনা কৰিব লাগিব আৰু পৰিকল্পনাৰ ফলস্বৰূপে শিশুৰ কোনো ধৰণৰ বিকাশ ঘটিলে সেই সম্বন্ধত শিক্ষিকাক জনাব লাগিব।
- ❖ অভিভাৱকে মুক্তভাৱে সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত অংশগ্ৰহণ কৰা উচিত।
- ❖ এই কম বয়সৰ শিশুক প্ৰথাগত পঢ়াশুনা বা প্ৰতিযোগিতাত অংশগ্ৰহণৰ কাৰণে বাধ্য কৰা উচিত ন'হয়। তদুপৰি শিশুৰ দক্ষতা আৰু ক্ষমতালৈ উৎসাহ প্ৰদৰ্শন কৰা উচিত।

Supportive Essentials :

The open framework approach to curriculum adopted herein requires certain preconditions as essentials. These are :

- An enabling and stimulating learning environment which has been carefully designed and is child friendly
- Contextually and culturally appropriate curriculum content
- Developmentally appropriate learning and play material
- Activity; rhyme and story bank
- Children's Activity Book/Bank
- Trainer's Manual and Teacher's Guidebook addressing adult-child interaction, arrangement of the physical environment and equipment, planning of the daily routine etc. to help teachers implement the curriculum effectively
- Supportive supervision
- Professional development opportunity for ECCE caregivers

অপৰিহাৰ্য সহযোগী বিষয় :

এই পাঠ্যক্ৰমকে সুনিৰ্দিষ্টভাৱে পৰিচালনা কৰতে হলে কতগুলি অপৰিহাৰ্য বিষয়বস্তুৰ দিকে খেয়াল ৰাখতে হবে। যেমন—

- ❖ শিক্ষাৰ সুন্দৰ এবং উৎসাহজনক পৰিবেশ গড়ে তোলার জন্য সতৰ্কতার সঙ্গে নকশা তৈরি করা যাতে এই পৰিবেশটি শিশুদের মনে বন্ধুত্বপূৰ্ণ মনোভাব গড়ে তুলতে পারে।
- ❖ উপযুক্ত পাঠ্যক্ৰম বা প্ৰসঙ্গ এবং সংস্কৃতিৰ দিকে লক্ষ্য ৰেখে পাঠ্যক্ৰম তৈরি কৰতে হবে।
- ❖ বিকাশ সাধনের জন্য উপযুক্ত শিক্ষা ও খেলাধূলাৰ সামগ্ৰী।
- ❖ শিশুদের জন্য বিভিন্ন ধৰণেৰ কাৰ্য্যাবলী, ছড়া ও গল্পেৰ সন্তাৰ ৰাখতে হবে যাতে এইসব

জিনিষের প্রতি তাদের আৰও বেশি পরিমাণে আগ্রহ জন্মায়।

- ❖ প্রত্যেক শিশুর দৈনন্দিন কাৰ্যকলাপের খাতায় কাৰ্যসূচি নথিভুক্ত করতে হবে।
- ❖ প্রশিক্ষার্থীদের জন্য হাতপুঁথি এবং মাতৃশিক্ষকদের জন্য নির্দেশকা পুস্তক অত্যন্ত প্রয়োজনীয়।
উপরে উল্লিখিত পুস্তকে প্রাপ্তবয়স্কদের সঙ্গে শিশুদের ভাবের আদান-প্রদান, শাৰীৰিক ও মানসিক বিকাশ বৃদ্ধির জন্য উপযুক্ত পরিবেশ ও পরিস্থিতির যোগান দেয়। শিশুদের জন্য ব্যবহৃত নানা ধৰণের সামগ্ৰী, দৈনন্দিন কাৰ্যাবলীর সূচিপত্র ইত্যাদি লিপিবদ্ধ থাকে, যা শিক্ষিকাদের সাহায্য করে পাঠ্যক্রমকে ফলোৎপাদক ৰূপে কাৰ্য্যে পরিণত করতে।
- ❖ শিশুদের সবসময় লক্ষ্য রাখার প্রতি সহায়ক থাকতে হবে।
- ❖ ইসিসিই-এর পেশাদারী উন্নতি প্রকল্পের সুযোগ সুবিধাগুলির সদ্ব্যবহার করতে হবে।

অপৰিহাৰ্য সহযোগী বিষয় :

এই পাঠ্যক্রমক সুনির্দিষ্টভাবে পরিচালনা কৰিব লৈ হ'লে কেইটামান অপৰিহাৰ্য বিষয়বস্তুর ফালে চকু দিব লাগিব। যেনে—

- ❖ শিক্ষাৰ সুন্দৰ আৰু উৎসাহপূৰ্ণ পরিবেশ গঢ়ি তোলাৰ বাবে সতৰ্কতাৰ সৈতে নক্সা তৈয়াৰ কৰিব যাতে এই পরিবেশটোৱে শিশুৰ মনত বন্ধুত্বপূৰ্ণ মনোভাৱ গঢ়ি তুলিব পাৰে।
- ❖ উপযুক্ত পাঠ্যক্রম বা প্ৰসঙ্গ আৰু সংস্কৃতিৰ ফালে লক্ষ্য ৰাখি পাঠ্যক্রম তৈয়াৰ কৰিব লাগিব।
- ❖ বিকাশ সাধনৰ বাবে উপযুক্ত শিক্ষা আৰু খেলখেমালীৰ সামগ্ৰীৰ যোগান দিব লাগিব।
- ❖ শিশুৰ কাৰণে বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্যাবলী, সাধুকথা, কাহিনীৰ সন্তাৰ মজুত ৰাখিব লাগিব আৰু সেইবিলাকৰ প্রতি সিহঁতৰ যাতে বেছি পরিমাণে আগ্রহ জন্মে সেই বিষয়ে যত্ন ল'ব লাগিব।
- ❖ প্রতিটো শিশুৰ দৈনন্দিন কাৰ্যকলাপ বহীত নথিভুক্ত কৰিব লাগিব।
- ❖ প্রশিক্ষার্থী সকলৰ বাবে হাতপুঁথি আৰু মাতৃশিক্ষিকা সকলৰ বাবে নির্দেশিকা পুস্তিকা অত্যন্ত প্রয়োজনীয়।

ওপৰত উল্লিখিত পুস্তিকাত প্রাপ্তবয়স্ক সকলৰ লগত শিশুৰ ভাৱৰ আদান-প্রদান, শাৰীৰিক আৰু মানসিক বিকাশ বৃদ্ধিৰ কাৰণে উপযুক্ত পরিবেশ আৰু পরিস্থিতিৰ যোগান দিয়ে। শিশুৰ কাৰণে ব্যবহৃত বিভিন্ন ধৰণৰ সামগ্ৰী, দৈনন্দিন কাৰ্যাবলীৰ সূচি ইত্যাদি লিপিবদ্ধ থাকিব, যিটো শিক্ষিকাই পাঠ্যক্রমক সফল আৰু সুস্থ কৰিবলৈ অৰিহণা দিয়ে।

- ❖ শিশুৰ যাতে কোনো ধৰণৰ অসুবিধা উৎপন্ন ন'হয় সেইফালে দৃষ্টি দিব লাগিব।
- ❖ ইসিসিই বৃত্তিৰ উন্নতি প্রকল্পৰ আঁচনিৰ সুযোগ সুবিধাবিলাকৰ সদ্ব্যবহার কৰিব লাগিব।

Annexure 1

Some Significant Themes to be covered in the Curriculum

Myself, my family and community

Food, health, hygiene and cleanliness

Natural world and environment: plants; animals and birds; fruits and vegetables

Physical environment: air, water, universe, seasons

Social environment: My country; festivals and celebrations; neighbourhood; means of transport

এই পাঠ্যক্রমে কিছু তাৎপর্যপূর্ণ বিষয় যেগুলোর এখানে উল্লেখ আছে

নিজে, নিজের পরিবার এবং সমাজ

খাদ্য, স্বাস্থ্য, পরিষ্কার-পরিচ্ছন্নতা

প্রাকৃতিক জগৎ ও পরিবেশ— উদ্ভিদ বা চারাগাছ, পশু, পাখী, ফল-মূল, উদ্ভিদ এবং শাক-সব্জি

শারীরিক পরিবেশ : বায়ু, জল, বিশ্বব্রহ্মাণ্ড এবং ঋতু

সামাজিক পরিবেশ : আমার দেশ, উৎসব, উৎসব-উদ্‌যাপন, প্রতিবেশির সঙ্গে সম্পর্ক, যোগাযোগ ব্যবস্থা ইত্যাদি।

এই পাঠ্যক্রমে কিছু উল্লেখযোগ্য বিষয় যি বিলাক উল্লেখ আছে

নিজে, নিজৰ পৰিয়াল আৰু সমাজ

খাদ্য, স্বাস্থ্য, পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা

প্রাকৃতিক জগৎ ও পরিবেশ— উদ্ভিদ বা গাছপুলি, পশু, চৰাই, ফল-মূল, উদ্ভিদ আৰু শাক-পাচলি

শাৰীৰিক পৰিবেশ : বায়ু, পানী, বিশ্বব্রহ্মাণ্ড আৰু ঋতু

সামাজিক পৰিবেশ : আমাৰ দেশ, উৎসৱ, উৎসৱ-উদ্‌যাপন, প্রতিবেশিৰ লগত সম্পর্ক, যোগাযোগ ব্যবস্থা ইত্যাদি।

Annexure 2
Sample Weekly Plan
Theme: Animals

Time	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday
9.00-9.30	Circle Time	Assembly	Circle Time	Assembly	Circle Time
9.30-10.00	Free Conversation (Animal Names)	Guided Conversation (Homes of Animals)	Free Conversation (Food of Animals)	Guided Conversation (Animals and their young ones)	Guided Conversation (Uses of Animals)
10.00-10.30	Seriation Activity (Small to large animal)	Sorting Cards (Animals and their young ones)	Soft and Hard Surface	Shape: Circle	Pattern Writing
10.30-11.00	Animal Race	Block Play	Swings and slides	Walking on Zigzag line	Sand Pit
11.00-11.30	Lunch	Lunch	Lunch	Lunch	Lunch
11.30-12.00	Free hand drawing of pet animals	Tearing and pasting on animal drawings	Models of animal homes	Making Clay Animals	Mask Making
12.00-12.30	Animal Rhyme (Pet Animals)	Music and Movement Activity (How animals move)	Rhyme Dramatization (Farm Animals)	Animal Story (Wild Animals)	Song and Dance (Birds)
12.30-1.00	Winding up & Departure	Winding up & Departure	Winding up & Departure	Winding up & Departure	Winding up & Departure

সাধারণ সাপ্তাহিক নকশা

বিষয় : পশু

সময়	সোমবার	মঙ্গলবার	বুধবার	বৃহস্পতিবার	শুক্রবার
৯.০০-৯.৩০	গোল করে বসানো	বড় দলকে একত্রিত করা	গোল করে বসানো	বড় দলকে একত্রিত করা	গোল করে বসানো
৯.৩০-১০.০০	খোলামেলা কথোপথোন (পশুর নাম)	পরামর্শজনিত কথোপথোন (পশুদের ঘর)	খোলামেলা কথোপথোন (পশুর খাদ্য)	পরামর্শজনিত কথোপথোন পশু এবং তাদের বাচ্চা)	খোলামেলা কথোপথোন (পশুদের উপকারিতা)
১০.০০-১০.৩০	শ্রেণীবিন্যাস কার্যকলাপ (ছোট থেকে বড় পশু)	কার্ড বাছাই করা (পশু এবং তাদের বাচ্চা)	পশুর শক্তি ও কোমল তলদেশের সঙ্গে পরিচিত	আকার বানানো ঃ গোল	বর্ণ লেখার পদ্ধতি দেখানো
১০.৩০-১১.০০	পশুদের দৌড়	তৈরি বিভিন্ন আকৃতি দিয়ে খেলা	দোলনা চড়া এবং ঢেকি চড়া	আঁকা-বাঁকা রেখা দিয়ে গাঁটা	বালির কূপের মধ্যে নির্মাণভিত্তিক খেলা
১১.০০-১১.৩০	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন
১১.৩০-১২.০০	নিজের ইচ্ছেমত গৃহপালিত পশুর ছবি আঁকা	পশুর আঁকা ছবিগুলো ছিঁড়ে ছিঁড়ে আঁঠা দিয়ে লাগানো	পশুদের ঘরের নমুনা তৈরি করা	মাটি দিয়ে পশুর আকার বানানো	মুখোশ তৈরি করা
১২.০০-১২.৩০	পশুদেরকে নিয়ে ছড়া আবৃত্তি করা (গৃহপালিত পশু)	গান বাজনার মাধ্যমে পশুরা কীভাবে চলাফেরা করে তা দেখানো	পশুদের ছন্দময় চলাফেরা নাটকের মাধ্যমে করে দেখানো (খামারের পশু)	পশুদের গল্প বলা (বন্য পশু)	গান এবং নাচ (পাখিদের নিয়ে)
১২.৩০-১.০০	পরিসমাপ্তি এবং প্রস্থান	পরিসমাপ্তি এবং প্রস্থান	পরিসমাপ্তি এবং প্রস্থান	পরিসমাপ্তি এবং প্রস্থান	পরিসমাপ্তি এবং প্রস্থান

বিঃদ্রঃ প্রতিটি কার্যকলাপের জন্য ১৫-২০ মিনিট সময় নির্ধারিত করা হয়েছে। নির্ধারিত সময়সীমা ৩০ মিনিট দেওয়া হয়েছে কারণ পরিকল্পনাটি প্রতিষ্ঠিত করতে, সামগ্রী বিতরণ এবং প্রতিটি কার্যকলাপ পরিসমাপ্তির জন্য।

সাধাৰণ সাপ্তাহিক নকশা

বিষয় : পশু

সময়	সোমবাৰ	মঙ্গলবাৰ	বুধবাৰ	বৃহস্পতিবাৰ	শুকুৰবাৰ
৯.০০-৯.৩০	বৃত্তাকাৰে বহোৱা	ডাঙৰ দলক একত্ৰিত কৰা	গোল কৰি বহোৱা	ডাঙৰ দলক একত্ৰিত কৰা	বৃত্তাকাৰে বহোৱা
৯.৩০-১০.০০	মুক্ত কথোপথোন (পশুৰ নাম)	পৰামৰ্শজনিত কথোপথোন (জন্তুৰ ঘৰ)	খুলামেলা কথোপথোন (পশুৰ খাদ্য)	পৰামৰ্শজনিত কথোপথোন পশু আৰু পশুৰ বচা	খুলামেলা কথোপথোন (পশুৰ উপকাৰিতা)
১০.০০-১০.৩০	শ্ৰেণীবিন্যাস কাৰ্য্যকলাপ (সৰুৰ পৰা ডাঙৰ পশু)	কাৰ্ড মিলোৱা কৰা (জন্তু আৰু জন্তুৰ পোৱালী)	জন্তুৰ টাল আৰু কোমল তলৰ লগত পৰিচয়	আকাৰ বনোৱা : গোল	বৰ্ণ লিখাৰ পদ্ধতি দেখোৱা
১০.৩০-১১.০০	পশুৰ দৌৰ	তৈয়াৰী বিভিন্ন আকৃতি দি খেলা	দোলন দুৰি থাকা আৰু ঢেকি চড়া	বক্ৰৰেখাৰ সৈতে খোজ কাঢ়ি	বাৰিৰ কূপৰ মাজত নিৰ্মাণভিত্তিক খেলা
১১.০০-১১.৩০	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন	মধ্যাহ্নভোজন
১১.৩০-১২.০০	নিজৰ ইচ্ছানুসাৰি গৃহপালিত জন্তুৰ পোছনীয়া	পশুৰ চৰিবিলাগ চিঙি আঠাৰে জোৰ লগোৱা	জন্তুৰ ঘৰৰ নমুনা তৈয়াৰ কৰা	মাটি দি পশুৰ আকৃতি বনোৱা	মুখোশ তৈয়াৰী কৰা
১২.০০-১২.৩০	পোহনীয়া জন্তুকলৈ কবিতা আবৃত্তি কৰা	সঙ্গীতৰ মাজেদি পশুৰে কেনেকুৱা ঘুৰাফেৰা কৰে সেয়া দেখুৱা	পশুৰ ছন্দময় চলাফেৰা নাট্যৰ মাজেদি কৰি দেখুৱা (খামাৰৰ পশু)	পশুৰ গল্প কোৱা (বন্য পশু)	সঙ্গীত আৰু নৃত্য (পক্ষীক লৈ)
১২.৩০-১.০০	পৰিসমাপ্তি আৰু প্ৰস্থান	পৰিসমাপ্তি আৰু প্ৰস্থান	পৰিসমাপ্তি আৰু প্ৰস্থান	পৰিসমাপ্তি আৰু প্ৰস্থান	পৰিসমাপ্তি আৰু প্ৰস্থান

বিঃদ্রঃ প্ৰতিটো কাৰ্য্যকলাপৰ কাৰণে ১৫-২০ মিনিট সময় নিৰ্ধাৰিত হৈছে। নিৰ্ধাৰিত সময়সীমা ৩০ মিনিট দিয়া হৈছে কাৰণ পৰিকল্পনাটো প্ৰতিষ্ঠিত কৰাত, সামগ্ৰী বিতৰণ আৰু প্ৰতিটো কাৰ্য্যকলাপৰ পৰিসমাপ্তিৰ বাবে।